

PÁPAI KOLLÉGIUMI LAPOK

A PÁPAI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADEMIA DIÁKÚJSÁGA

FŐSZERKESZTŐ: Sárközi Gergely Antal, PRTA
Szerkesztőség elérhetősége: pklujtag@gmail.com



TÁRSSZERKESZTŐ: Dörömbözi Alex, PRTA
A lapot érintő minden közlemény hozzájuk küldendő.

VIII. ÉVF. 1-4. SZÁM, 2023. JANUÁR-ÁPRILIS

A HITBEN KITELJESEDŐ LÁTÁS

Írta: Makra Zsolt István

Textus: Jn 2,19-22. „Jézus így felelt nekik: Romboljátok le ezt a templomot, és három nap alatt felépítem. Ezt mondták rá a zsidók: Negyvenhat esztendeig épült ez a templom, és te három nap alatt felépíted? Ő azonban testének templomáról beszélt. Amikor azután feltámadt a halálból, visszaemlékeztek tanítványai arra, hogy ezt mondta, és hittek az Írásnak és a beszédnek, amelyet Jézus mondott.”

Keresztyén Testvéreim!

A tavasz beköszöntével egyre több helyen látom az apró masírozó hangya hadtesteket, ahogy egyesével egymás után ékes és szép sorban követik egymást az adott helyen. Biztosan kipróbáltad már, hogy mi történik, ha eléjük raksz egy akadályt. Láthattad, hogy megpróbálják a lehető legrövidebb úton kikerülni és folytatni a külsőleg monotonnak látszó szorgos tevékenységüket. De vajon kipróbáltad-e már, hogy mi történik, ha föléjük helyezel valamilyen veszélyforrást? Egyszerű a válasz: Semmi! Semmit nem is érzékelnek belőle, mert mindig csak maguk elé néznek és csak azt látják, ami előttük van. Valahogy így voltak a tanítványok is húsvét előtt. Csak azt látták, ami előttük van, másra, máshova nem tekintettek egészen addig, amíg Mária hírül nem adta nekik, hogy Jézus már nincs a sírban, találkozott a feltámadt Úrral.

A Biblia által láthatjuk, olvashatjuk, tanúi lehetünk annak a sorsfordító, gyökeres változásnak, amely a kétségbeesett tanítványokat gyászukban, szomorúságukban és kétségbeesettségükben néhány nap alatt a kijelentéseket, jeleket és beszédeket átlátó boldog és bátor emberekké változtatta. Az evangéliumok részletesen leírják azokat az eseményeket, amelyek ezt a hatalmas változást előidézték. Kik, hol és hogyan látták, és nyertek bizonyosságot arról, hogy Jézus - ahogy előre megmondta- a harmadik napon feltámadt és minden úgy történt, ahogy történnie kellett.

A feltámadott Úrral való találkozással képessé váltak felfelé tekinteni hittel, és összeállt a kép. A hit mindig kiegészíti a látásunkat. Ahogy Pál apostol írja: mi a láthatatlanokra nézünk és nem

a láthatókra. Aki hisz, az mindig túllát azon, ami éppen a szeme előtt van. Persze látja azt is, ami szeme előtt van, de mindig többet lát annál. Fölé és mögé lát, az események mozgatóját is látja, mert a mindenható Istennel van személyes kapcsolata.

Miután tanúivá váltak a húsvéti csodának, akkor kezdtek el megérteni mindazt, amiről Jézus beszélt nekik. Hit által lett teljessé számukra az a kép, amit húsvét ünnepe előtt láttak, hallottak, ami napról napra a szemük előtt történt. Így értették meg mindazt, amit Jézus már előre kijelentett nekik.

Ezen az ünnepen a Szentlélek most bennünket aktivizál! Kedves Testvérem, téged átformált-e már a húsvéti örömhír? Képes vagy-e te is teljes képet látni, hogy mit tett érted az Úr, hogy érted halt meg a kereszten, hogy a belé vetett hitben váltságot és örök életet szerezzen neked? Kívánom, hogy teljessedjen ki a te lelki szemeid előtt is húsvét ünnepének üzenete! Ámen.

* * *

Makra Zsolt István nagytiszteletű úr beiktatására hálaadó istentisztelet keretében került sor 2023. február 25-én Rédén. A hálaadó istentiszteleten Dr. Steinbach József püspök hirdette az igét, s szólt Jézus oltalmazó, örömben és bajban is elhordozó szeretet-hatalmáról. A beiktatásról beszámoló is készült Márton Gergely tollából, mely megtalálható az egyházkerületi honlapon.¹ Az alábbiakban Makra Zsolt rövid szolgálati beszámolóját olvashatjuk. Isten áldása kísérje Nagytiszteletű Úr és kedves felesége, Enikő rédei szolgálatát! (a Szerk.)

Kedves Olvasó!

Makra Zsolt vagyok, rédei lelkipásztor, pápai öregdiák. Az Akadémia elvégzése után Lepsény és Mezőszentgyörgy gyülekezeteiben szolgáltam közel három és fél évet, ahol a gyülekezettel közösen vésztük azt a „ragályos időszakot” – amit pandémiának is szoktak nevezni. Számtalan örömmel és áldással gazdagított bennünket az ÚR, miután a próbákat és nehézségeket végigküzdöttük. Nagyszerű élmény – utólag visszatekintve –, hogy az ÚR hogyan nevel, vezet, és milyen hatalmas az Ő kegyelme, hogy a tenyerén hordoz bennünket, és milyen csodálatos, hogy erről bizonyosságot tehetünk mások előtt. Az ott töltött szolgálati idő alatt, számos új lehetőség nyílt számunkra az evangélium hirdetésére, mígnem az ÚR úgy látta jónak, hogy másik ösvényre terel bennünket feleségemmel együtt.

2022. november óta szolgáltok a Rédei Református Egyházközségben. Hatalmas ajándéknak érzem, hogy a hagyományos gyülekezeti munkába térhettem vissza az itt végzett szolgálatban. A gyülekezet tagjainak meglátogatása mellett, bibliaórákat, gyermek- és felnőttkonfirmációs alkalmakat van lehetőségem tartani, amelyekben számos újabb és újabb megerősítést és felüdítést kapok a szolgálataim során. Evangelizációkat szervezünk, most éppen egy bűnbánati hét után vagyunk túl, amellyel Húsvét ünnepére készülünk. Ezek mellett a szolgálatok mellett a település iskolájában végzek hitoktatást, mellette az elődök mintáját követve az Óvodában is tartok immár

1 MÁRTON GERGELY (2023): Urunk mindennél nagyobb hatalma. In: <http://refdunantul.hu/hir/mutat/23824/> [2023.04.16.]

három csoportban (kettő csoport Rédén, egy csoport a felmért igények alapján Bakonybánkban a Rédei Óvoda tagintézményében indult) óvodai hittant a legkisebb korosztálynak is.

A presbitériummal egyeztetve terveink között szerepel Heidelbergi Káté-magyarázatos hétközi istentisztelet indítása, valamint a Bakonyaljai kiskör gyülekezeteivel való testvéri kapcsolat felelevenítése, aktivizálása, mert a Covid alatt egy kicsit leültek ezek az alkalmak. Szeretnénk néhány lelkipásztorral egyeztetve a térség fiataljait, valamint a gyülekezet tagjait közelebb hozni egymáshoz. Ezek mellett tervezzük a gyülekezeti kirándulások élményeinek felelevenítését, valamint a hittanos gyermekek számára külön is szervezünk kirándulásokat. Szeretnénk a Gyülekezet presbitériumával a közösséget bevonva a megújult és megszállt templom környezetét is rendbe tenni, valamint egyre jobban nyitni a település lakói felé missziói céllal.

A Szerző a Rédei Református Egyházközség lelkipásztora, a PRTA végzett hallgatója.

HÁROM NAP ÉS HÁROM ÉJJEL

Írta: Dr. Nagy József

Problémafelvetés

Az Újszövetség számos helye általánosságban is utal rá, hogy Jézus feltámadásáról az írások is tanúskodnak. Márk csupán az Emberfia szenvedésével és halálával kapcsolatban hivatkozik arra, hogy ez megíratott (γέγραπται; Mk 9:12; 14:21), Lk viszont a márki hagyományt kibővítve arról ír, hogy Jézus feltámadása is mély ószövetségi gyökerekkel bír. A Lk 18:31–33 szerint a nagyheti események (így a feltámadás is) a prófétai iratok fényében nyernek igazolást. A Lk 24:24–27 pedig azt jegyzi fel, hogy Mózesről a prófétákig számos hely tesz bizonyosságot Jézus haláláról és feltámadásáról. E gondolatokat az ApCsel, a lukácsi kettős mű második felvonása is folytatja. Az ApCsel híradása szerint Pál az írások nyomán igyekezett meggyőzni a thesszalónikai zsidókat Jézus haláláról és feltámadásáról (ApCsel 17:2–3). A lukácsi kettős mű mellett az Újszövetség máshol is utal rá általánosságban, hogy Jézus feltámadása az írásokkal összhangban történt (Jn 2:22; Jn 20:9; 1Kor 15:4). Némely újszövetségi szakasz azonban nem csupán általános utalásokkal él, hanem konkrét ószövetségi helyeket is megnevez. E szempontból az ApCsel szolgáltatja az idézetek legszélesebb tárházát. Péter és Pál egy igehirdetésébe is úgy hallgathatunk bele, mint amelyek több ószövetségi helyet csokorba gyűjtve igazolják Jézus feltámadását (ApCsel 2:24–36; ApCsel 13:33–37).

Visszatérve az általános utalásokra, az Újszövetség két helye szerint Jézus harmadnapon történő feltámadása is levezethető az írásokból (Lk 24:26; 1Kor 15:4).¹ Mivel a két hely az Újszövetség eltérő egységeiben szerepel, ezért elmondható, hogy e gondolat – a két előfordulás ellenére is –

¹ Jelen írás azonos értelemben használja a harmadnapon és a harmadik napon szavakat.

alaposabb megfontolást igényel. Az 1Kor 15:4 megállapítása pedig azért is érdemel kitüntetett figyelmet, mert a páli levél keletkezése meglehetősen korai időkre, az ötvenes évekre tehető. Sőt, ahogyan azt az 1Kor 15 bevezetése is rögzíti, az apostol egy korábbi – az 1Kor írásba foglalása előtt már elérhető – hagyományra hivatkozik itt. Többek feltételezése szerint az 1Kor 15:3–5 kérügmatis formulája az egyház legkorábbi éveire is visszavezethető.²

Látható tehát, hogy az általános megállapítás, mely szerint Jézus harmadik napon való feltámadása összhangban van az írásokkal, mindenképpen figyelmet érdemel. Persze, ha még mélyebbre akarunk ásni, itt is szükséges feltenni a kérdést, hogy mely konkrét ószövetségi helyekre gondolhatnak az Újszövetség szerzői? Bár a Lk 24:26 és az 1Kor 15:4 esetében is több lehetőség vetődik fel, de a versek szűkszavúsága miatt lehetetlen bizonyosságra jutni. Szilárdabb táptalajt adhat, hogy az Újszövetség olyan konkrét ószövetségi helyet is segítségül hív, amely a harmadnap történő feltámadást igazolja (Mt 12:40). Ahogy arra lentebb részletesen is rámutatunk, a Mt 12:40 a Jón 2:1-et idézi, valamint a vers Jón 2 más helyeire is utalást tesz. E problémafelvetés vezet el minket a tüzetesebben is vizsgálandó Mt 12:40-hez.

E bevezetést szükséges kiegészíteni azzal, hogy a harmadnapon történő feltámadás az Újszövetség gyakran ismétlődő témája. Csak a szinoptikusokban huszonegy ilyen utalás számolható össze.³ A mennyiségi mutatók mellett a minőségi szempontok is hangsúlyosak. Számos szinoptikus helyen közvetlen Jézus számol be a harmadnap való feltámadásáról.⁴ Ugyancsak e formula hitelét erősíti, hogy három hely is a gondolat ószövetségi gyökereire irányítja a figyelmet (Mt 12:40; Lk 24:46; 1Kor 15:4). Jelen tanulmány folytatása pedig azt a Mt 12:40-et vizsgálja, ahol maga Jézus, egy konkrét ószövetségi helyre mutatva szól a harmadnap történő feltámadásról.

A Jónás jele

Ószövetségi háttér

Ahogy arra a következő alfejezet részletesebben is kitér, a Jónás jeléről három rövidebb szinoptikus szakaszban is olvashatunk (τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ; Mt 12:38–43; 16:1–4; Lk 11:29–32). Ugyancsak szükséges megelőlegezni, hogy e versek mögött több ószövetségi idézet és utalás is megbújik. Jelen alfejezet, már csak a tanulmány célkitűzése miatt sem vállalkozhat arra, hogy a teljességre törekedve mutassa be a szerteágazó kérdéskör valamennyi ószövetségi vonatkozását. A következő bekezdések a Mt 12:40 ószövetségi háttérének feltárására tesznek kísérletet.

Rá is térve a szűkebben vett vizsgálatra, vitán felül áll, hogy a Mt 12:40a háttérében a Jón 2:1 fedezhető fel. Ugyancsak pontosan körvonalazódik, hogy a Jón 2:1 nem utalás, hanem idézet formájában elevenedik meg itt. Mutatja ezt, hogy a Jón 2:1 (LXX) és a Mt 12:40 tizenkét egymást követő szava is teljes fedésben van egymással. Álljon itt a szóban forgó félmondat: „ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ

2 Vö. PICKUP, MARTIN (2013): "On the third day": The time frame of Jesus' death and resurrection. In: JOURNAL OF THE EVANGELICAL THEOLOGICAL SOCIETY, 56, 3, 511–542, 511.

3 E nagyszámú előfordulások mellett elenyészik a hét első napjára (Mt 28,1; Mk 16,1; Lk 24,1; Jn 20,1; 1Kor 15,4) és a nyolcadik napra való utalás is (Jn 20:26).

4 Mt 12:39–40; 16:21; 17:23; 20:17–19; 26:61; 27:40, 63–64; Mk 8:31; 9:30–31; 10:32–34; 14:58; 15:29; Lk 9:21–22; 13:32; 18:31–33; 24:7, 21–23, 46; ApCsel 10:40–41; Jn 2:19–21.

κοιλία τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας” (Jón 2:1b; vö. Mt 12:40a).⁵ Bár az evangélium több helyén van rá példa, hogy az ószövetségi idézetet egy bevezetés előz meg (pl. Mt 1:23; 2:6), de a Mt 12:40 azon versek csoportjába tartozik, amelyek minden átmenet nélkül idézik az Ószövetséget. Az átvezetés talán azért is marad el itt, hogy a hangsúly még inkább a Jézus által felállított analógiára tevődjék, mely Jónás megpróbáltatását és szabadulását állítja párhuzamba a nagyheti történésekkel. Feltehető, hogy az evangélium azért is a Jón 2:1-et választotta az analógia alapjaként, mert e vers lényegre törően összegzi Jónás viszontagságát és a próféta csodás szabadulását.⁶

A Jón 2:1 jelenléte ugyan kétségtelen, azonban vita tárgyát képezi, hogy a Mt 12:40 a héber szöveget ültette át görögre, vagy esetleg a LXX-t idézi itt. Olyan óvatosabb vélemény is megfogalmazódik, mely szerint lehetetlen a kérdés megválaszolása. Menken mind a tizenkét szó esetében rámutat, hogy a LXX a legkézenfekvőbb görög szavakkal fordította a Jón 2:1b-t.⁷ Ennek nyomán adhatja magát a kérdés: miért ne választhatná a Mt 12:40 a LXX-től függetlenül is e nyilvánvaló lehetőségeket?⁸ Mások viszont amellet kardoskodnak, hogy a Mt 12:40 és a LXX közötti tizenkét egymást követő pontos egyezés nem lehet a véletlen műve.⁹ Eme olvasat mellett szólhat, hogy nem csupán a tizenkét azonos szó, hanem a megegyező szórend is áruklódó lehet. Mivel tehát mind a Mt 12:40 görög szövege és szórendje is teljes fedésben van a LXX-val, ezért valamelyest valószínűbbnek tűnik, hogy a Mt 12:40 a LXX szövegét kölcsönözte.

A Mt 12:40 ószövetségi beágyazottságát nyilvánvalóbbá teszi, hogy a vers folytatása ugyancsak hasonlóságot mutat a Jón 2 további helyeivel is. A szóban forgó újszövetségi versrészlet tehát így olvasható: „οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς” (Mt 12:40b).¹⁰ E sorok ószövetségi háttere közel sem oly magától értetődő, mint a Mt 12:40a esetében. A Mt 12:40b kapcsán az idézet helyett szerencsésebb inkább utalásról beszélni. Eme utalás pedig úgy jelenik meg, hogy a versrészlet a Jón 2 két szófordulatát vonja össze. A Jón 2:4 szerint Isten „a tenger mélyére” („εἰς βάθη καρδίας θαλάσσης”) száműzte az engedetlen prófétát, míg a Jón 2:7 tanúsága szerint „a földbe szállt alá” Jónás („κατέβην εἰς γῆν”). Különösen a Mt 12:40a-ban lévő – a Jón 2-ből vett – idézet nyomán feltételezhető, hogy a folytatásban lévő „καρδίᾳ τῆς γῆς” a Jón 2:4 és a Jón 2:7 egyvelegeként fogható fel. A Mt 12:40b esetében azért valószínűsíthető a Jón 2 hatása, mert a „καρδίᾳ τῆς γῆς” nem tipikus módja annak, ahogy Mt Jézus halálára és feltámadására utal. Határozottabban fogalmazva, a Mt 12:40b kivételével nincs rá példa, hogy e kifejezések Jézus halálára utaljanak. A jónási hatást pedig még valószínűbbé teszi, hogy e kifejezés mellett sem a καρδία, sem pedig a γῆ nem jelentkezik az előbbiekhöz hasonló értelemben Mt-nál.

5 „Jónás három napon és három éjszakán keresztül a hal belsejében volt” (Jón 2:1b).

6 BLOMBERG, CRAIG L. (2007): Matthew. In: G. K. BEALE (SZERK.): Commentary on the New Testament use of the Old Testament. Baker Academic, Grand Rapids, MI, 45.

7 Sasson szerint Jónás könyvének 1–2 fejezetének LXX-fordítása alapvetően követi a héber szöveget. A 3. fejezettől viszont több eltérés figyelhető meg. SASSON, JACK M. (1990): Jonah: A New Translation with Introduction, Commentary, and Interpretation. Doubleday, New York, NY, 10.

8 MENKEN, M. J. J. (2004): Matthew's Bible: The Old Testament Text of the Evangelist. Peeters, Leuven, 254.

9 MALBON, E. S. (2019): Jonah, Jesus, Gentiles, and the Sea: Markan Narrative Intersections. In: Geerd Van OYEN (Szerk.): Reading the gospel of Mark in the twenty-first century. Peeters, Leuven, 251-296, 278.

10 „Így lesz az Emberfia is a föld szívében” (Mt 12:40b).

Összefoglalva az előbbieket, a Mt 12:40 többszörösen merít Jónás könyvéből. A Mt 12:40a esetében egyértelműbb a felállítás, mivel a versrészlet a Jón 2:1 tizenkét szavát idézi. A Mt 12:40b esetében pedig az tűnik a valószínűbbnek, hogy a Jón 2:4-ből és a Jón 2:7-ből kölcsönzött képekkel utal Jézus halálára és feltámadására.

Ami pedig a teológiai hangsúlyokat illeti, a magyarázók körében teljes az egyetértés, hogy a Jón 2 azt énekli meg, ahogy a próféta Isten közbeavatkozása nyomán megszabadult a halálos veszedelemből. Ugyan a Jón 2:3 sorai szerint Isten a halál gyomrából (לִישׁוֹן לְמַצְפֵּה LXX: ἐκ κοιλίας ᾗδου) emelte ki a prófétát, de szükséges látni, hogy a לִישׁוֹן nem minden esetben jelöli a holtak hazáját. Az Ószövetség visszatérő témája, hogy a testi-lelki nyomorúságot megtapasztaló ember a földön is a halál – ha nem is helyén, de – állapotában találhatja magát (pl. Zsolt 18:5; Zsolt 116:3.8; Jób 17:13).¹¹ A Jón 2-től eltérően a Mt narratívája alapján egyértelmű, hogy a szóban forgó vers a halottak közül való feltámadásra utal. Emellett egy újabb markáns eltérésről is szükséges megemlékezni. Az Ószövetség nem számol be arról, hogy a niniveiek hírt szereztek volna Jónás csodálatos megszabadulásáról, közvetkezésképpen Jónás megmenekülésére nem tekinthettek jelként Ninive lakói. Eme ószövetségi háttér adja meg a Mt 12:38–43 igazi élet. A niniveieknek elegendő volt, hogy Jónás néhány elejtett szavát meghallva is zsákruhát öltsenek magukra (Jón 3:4). Ugyan Jézus kortársai azt a Krisztust hallhatták, aki Salamonnál is nagyobb bölcsességgel szól – nem is említve Jónást – de ez sem volt sokak számára elegendő jel (Mt 12:42). A vakságukat tovább tetézi, hogy – a niniveiekkel ellentétben – tanúi lehetnek a próféta-Jézus csodás megszabadulásának is. Jézus nem is a cethal, hanem a halál gyomrából tér vissza három nap elteltével.¹²

Az Újszövetségben

Míg a szinoptikusok közül Lk az egyedüli, mely általánosságban utal arra, hogy a harmadnapon történő feltámadás az írások szerint ment végbe (Lk 24:46), addig kizárólag Mt-nál olvasható olyan vers, amely egy konkrét példával is megvilágítja ezt (Mt 12:40). A Lk 24:46 fényében inkább arra számítana az olvasó, hogy a lukácsi kettős mű ír erről, de ehelyett az a Mt teszi meg ezt, melyben nem szerepel a Lk 24:46-hoz hasonló általános megjelölés.

Tovább közelítve a Mt 12:40-hez, az Újszövetség három helye is utal a Jónás jelére. Mt kettő, Lk pedig egy ízben teszi ezt (Mt 12:38–43; 16:1–4; Lk 11:29–32).¹³ Jelen alfejezet bevezetésében is szükséges rögzíteni: e tanulmány addig a mértékig tárgyalja Jónás jelének a mibenlétét, ameddig az segít megérteni a Jézus harmadik napon történő feltámadására való utalást. Jelen alfejezet középpontjában is a Mt 12:40 vizsgálata áll, mivel kizárólag e vers tartalmazza az előbbi gondolatokat.

A Jónás jelével kapcsolatos mindhárom helyet összeköti, hogy a Jézushoz fordulók – legyen szó akár az írástudókról és farizeusokról (Mt 12:38), a farizeusokról és a szadduceusokról (Mt 16:1),

11 HORST, DIETRICH PREUSS (1995): Old Testament Theology. Vol. 1. John Knox Press, Westminster, 261.

12 KEENER, CRAIG S. (1999): Commentary on the Gospel of Matthew. Eerdmans, Grand Rapids, MI, 367.

13 Ha a Mk 8:11–13 és a Jn 6:30 verseiben a Jónás jele kifejezés nem is olvasható, de e versek több hasonlóságot mutatnak az előbbi három helyel.

vagy épp a sokaságról (Lk 11:29) – hogy valamiféle jel (σημεῖον) megtételét várták Jézustól.¹⁴ Az egyes leírásokban nem csupán a Jézushoz fordulók személye különbözik, hanem a Jézus válasza is eltérő árnyalatokat vonultat fel. A Mk 8:12-ben Jézus e szavakkal hessegeti el az égi jelre vágyakozók kérését: „nem adatik jel ennek a nemzedéknek.” A Mt 16:4-ben viszont úgy nyilatkozik meg Jézus, hogy egyedül a Jónás jele fog megadatni (δοθήσεται).¹⁵

A Mt 12:38–43 és a Lk 11:29–32 párhuzamos szakaszokat szükséges együtt látni, hogy így még nyilvánvalóbbá lehessenek az egyezések és a különbségek. A Lk 11:30 szerint ahogy Jónás, úgy az Emberfia is jellé lesz. Ha a Lk 11:30 alapján nem is világos, hogy a Jónás jele miként érthető, de a szövegösszefüggés egyértelművé teszi, hogy a vers (akárcsak a Mt 12:41 esetében) Jónás igehirdetésére utal. Ugyancsak hidat ver a két szakasz közé a dél királynőjére való hivatkozás is, mely azonos értelemmel bír, mint a Jónás igehirdetésére való utalás. Arra emlékeztet Jézus, hogy Jónás (próféta Mt 12:40) szavaira megtértek a niniveiek, Salamon bölcsességéről hírt szerevezve pedig a dél királynője kerekedett fel (Mt 12:41–42). Azzal pedig, hogy Jézus Ninive lakóira és a dél királynőjére utal, olyan példákat vonultat fel, amikor a pogányokban – Isten emberei közreműködése révén – gyökeres változás vett erőt.

Az eddig elmondottak azonban Jézus szavainak a kiindulópontjai csupán. Miután Jézus Jónásra és Salamonra utal, kijelenti, hogy ő nagyobb mindkettejükénél (Mt 12:41–42). Következésképpen, ha a pogányok hittek Jónásnak és Salamonnak, akkor mennyivel inkább így kellene legyen, amikor a zsidók – különösen is az írástudók és a farizeusok (Mt 12:38) – Jézus szavait hallgatják. E gondolatsor viszont megbicsaklik a való élet területén, mivel a zsidó vallási elit azt igényli, hogy a Jónásnál és Salamonnál is nagyobb Jézus jellel igazolja magát. Mivel a Jézust megszólítók kevésnek tartották Jézus eddigi tetteit, ezért egy csodajel (σημεῖον) vártak volna tőle. Jézus azonban a csodajellel szemben a Jónás jelét ígérte a kételkedőknek. Ismét feltehető a kérdés: miként érthető a Jónás jele? Újra vissza kell utalnunk az ószövetségi narratívára, mely szerint Jónás egyetlen csodát sem tett Ninivében, hanem néhány kurta szó kíséretében meghirdette a város pusztulását (Jón 3:4). A niniveiek úgy jutottak bűnbánatra – és ismerték fel a Jónás jelét (vö. Mt 12:41–42) –, hogy a próféta hetyke igehirdetése ebből állt: „Még negyven nap, és elpusztul Ninive” (Jón 3:4)!¹⁶ Miként érthető a Jónás jele? Ahogy azt az előbbi sorok is megmagyarázzák, a Mk 8,11–12 – valamint a Mt 12:41 és a Lk 11:30–31 – szerint a Jónás jele a csodajelek megtagadását jelenti.¹⁷ Ahogy Jónás, úgy Jézus esetében sem a csodajel, hanem az igehirdetés áll a középpontban. E kontextus fényében szemlélendő a Mt 12:40. Azzal, hogy e vers az Emberfia halálát és feltámadását Jónás háromnapos hányódásához és szabadulásához hasonlítja, egy olyan gondolatot emel be, ami hiányzik a Lk 11:29–32-ből. Találkozunk ugyan olyan magyarázattal, amely szerint a lukácsi szakasz is magában foglalja a Mt 12:40 gondolatait, de ez az olvasat kevésbé meggyőző. Limburg, a lehetőség egyik képviselője úgy tekint a Lk 11:30-ra mint ahol a Jónás jele a próféta

14 Míg a Mt 12:38 egy jelről, addig a Mt 16:1 és a Lk 11:16 égi jel kéréséről számol be.

15 A jövő idejű megfogalmazás és a Mt 12:40 olvasata fényében azokkal értünk egyet, akik szerint itt Jézus feltámadására történik utalás.

16 Jónás ráadásul úgy mondta el e szavakat, hogy bár három nap kellett volna a város bejárásához, de el sem jutott annak a középpontjáig, hanem egynapnyi barangolás után mondta e rövid ítéletes szavakat (Jón 3:2–3).

17 OROSZ LÁSZLÓ (1995): Jónás jele. In: ATHANASIA, 1, 9–26, 11.

csodálatos megszabadulását is magában foglalja (Lk 11:30).¹⁸ Ahogy arra rámutattunk, ez a gondolat távol áll a Jón szándékától. A Lk 11:30 – és a szöveggörnyezet – alapján célszerűbb itt Jónás igehirdetésére gondolni.

A kutatók többféleképpen válaszolják meg, hogy a Mt 12:40 miként érthető meg a Mt 12:39-ben említésre kerülő Jónás jele fényében. Az első olvasat szerint a Jónás jele azonos a Mt 12:40-ben foglaltakkal. Többen úgy érvelnek emellett, hogy közben elvetik, hogy Jónás igehirdetése (Mt 12:41–42) a Jónás jele volna, vagy legalábbis a részét képezné ennek. Indoklásuk szerint mivel Jézus már eddig is tanította a sokaságot, ezért nem valószínű, hogy egy újabb igehirdetéssel hitelesítené a szolgálatát, ezért az igehirdetés helyett a feltámadás bizonyul a Jónás jelének.¹⁹ A másik nagy tábor szerint épp Jézus igehirdetése (Mt 12:41–42) adja a Jónás jelét. E lehetőség képviselői úgy érvelnek, hogy a párhuzamos Lk 11:30–31 is hasonlóképpen vélekedik.²⁰ Bár a Mt 12:39 a Jónás jeléről – nem pedig jeleiről – szól, de úgy véljük, hogy a probléma nem oldható fel vagylagosan. A szakasz gondolatiságából az következik, hogy a Jézus feltámadására (Mt 12:40) és igehirdetésére való utalás is (Mt 12:41) a Jónás jeleként tartható számon. A Mt 12:39 szóhasználata ellenére is szerencsésebb, ha a Mt 12:38–43 esetében nem Jónás jeléről, hanem Jónás jeleiről beszélünk, mivel az egység két olyan egymástól független gondolatot is felvonultat, amelyek Jónás élete és működése sarokpontjaiból kiindulva von párhuzamot.

Megjegyzendő, hogy a Mt 12:40 jónási csodajelként való értelmezése a Jn 2:18–19 összevetésében is kiállja a próbát. Bár ez utóbbi szakaszban nem szerepel a Jónás jele kifejezés, de a jánosi versek mégis számos egyezést mutatnak a Mt 12:38–43-mal. Mindkét helyen: 1. Jelet (σημεῖον) vártak Jézustól. 2. Utalás történik Jézus halálára és feltámadására. 3. E feltámadás három nap után megy végbe. Úgy véljük tehát, hogy a Jn 2:18–19-hez hasonlóan a Mt 12:40-ben a feltámadásra (is) vonatkozik a Jónás jele. Ugyancsak a Mt 12:38–43 sajátosságai között tartható számon, hogy Jézus ekként utal magára: „Íme, itt nagyobb van Jónásnál (Mt 12:41)!” E megállapítás a közvetlen szövegösszefüggés alapján az igehirdetésre mint jelre mutat rá, de meggyőződésünk, hogy Jézus figyelemfelhívó szavai a Mt 12:40-re is kiterjeszthetők. Íme, nagyobb van Jónásnál, mivel Jézus a halálból szabadult meg három nap elteltével.

A Mt 12:40 jelentőségét mutatja, hogy az evangélium folytatása is visszautal e vers soraira. A sajátosságát az adja, hogy egyedül itt beszél Jézus a zsidó vezetők füle hallatára a feltámadásáról. E verset a papok és a farizeusok a nagyheti események forgatagában visszhangozzák is, amikor megkeresték Pilátust, kérve őt, hogy őrizze Jézus sírját (Mt 27:63). Gundry olvasata szerint a Mt 12:40 nyitja meg azon utalások sorát, amelyek egyértelművé teszik, hogy a vallási vezetők hitelenségére nincs magyarázat.²¹ Végül pedig álljon itt Bruckner meglátása, amely a Jónás jele és a feltámadás összefüggéseit vizsgálja. Bruckner szerint a Mt 12:40 esetében nem Krisztus halálán, hanem a feltámadásán van a hangsúly. Ahogy Jónás története esetében Jónás hányódása annak

18 LIMBURG, JAMES: *Jonah: a Commentary*. John Knox Press, Westminster, 73.

19 BLOMBERG, CRAIG L. (2007): *Im*. 45.

20 VERMES GÉZA (1993): *The Religion of Jesus the Jew*. Fortress Press, Minneapolis, MI, 57. Vö. SHEPHERD, MICHAEL B. (2011): *The Twelve Prophets in the New Testament*. Peter Lang, New York, NY, 13.

21 GUNDRY, ROBERT HORTON (1982): *Matthew: A Commentary on His Literary and Theological Art*. Eerdmans, Grand Rapids MI, 244.

fényében értendő, hogy három nap után megszabadult, úgy nem a kereszthalál tárja fel a legteljesebben Jézus történetét, hanem a feltámadás igazolja Jézus szolgálatát és küldetését.²²

A Szerző református lelképásztor, a PRTA Biblikus Intézetének docense.

MEGKÉSETT MEGEMLEKEZÉS...

Kiss Jánosra emlékezünk



Jelen lapszámunkban a pápai teológiai oktatás egy ma már kevésbé ismert, ámde annál fontosabb alakjára, Kiss János teológiai tanárra emlékezünk, akinek 2023. április 14-én volt születése 202. évfordulója. Megemlékezésünk már a dátum miatt is látható: megkésített. Eredeti terveink szerint ugyanis 2021-ben, a kerek 200. évfordulón szeretettünk volna egy Kiss János-lapszámot megjelentetni, de ez akkor sajnos nem valósult meg. Jelen lapszámunkban pótoljuk elmaradásunkat, így most összesen három cikket olvashatnak teológiánk nagytudású dogmatika-professzoráról, egyet pedig éppen tőle, aki teológiai tanári pályáját az Egyháztörténeti Tanszék első professzoraként kezdte (1856-1858), majd „katedrát váltva” mindez ideig a leghosszabb ideig (41 évig!) állt az 1801-ben alapított Dogmatikai Tanszék élén. Hálás szívvel köszönjük meg az ő életét, teológiai tanári szolgálatát Istennek, megemlékezve Kiss professzor úr születésének évfordulóján.

„Az igaznak az emlékezete áldott.” (Péld 10,7a)

a Szerk.

22 BRUCKNER, J. K. (2004): *Jonah, Nahum, Habakkuk, Zephaniah*. Zondervan, Grand Rapids, MI, 57.

„Mint tanár, nem közönséges erőnek bizonyult...”

KISS JÁNOS PÁPAI TEOLÓGIAI TANÁR ÉLETE

Írta: Sárközi Gergely Antal

A Pápai Református Kollégiumban számos nagy hatású tanáregyéniség munkálkodott az elmúlt évszázadokban. Vannak közöttük olyan közismert alakok mint *Mándi Márton István*¹, vagy éppen *Tarczy Lajos*², *Bocsor István*³, illetőleg *Kerkapoly Károly*⁴; de szép számmal találunk olyanokat is, akiknek neve kevésbé ismert. Tevékenységükről, pápai éveikről csupán néhány száraz számadat tudósít bennünket, holott az ő odaszánt életük, tudós életpályájuk nekünk, mai utódok számára is fontos példa lehet.

A Pápai Református Kollégium – és benne a Pápai Református Teológiai Akadémia – ma kevésbé ismert tanáregyéniségei között találjuk *Kiss Jánost* is⁵, aki hosszú ideig viselt hivatalában, dogmatikaprofesszorként alapvető tájékozódási irányt adott lelkipásztor nemzedékek egész sorának.

- Mándi Márton István** 1760-ban született Iszkaszentgyörgyön. 1771-1774 között Szentkirályszabadján, Kecskeméten, majd Debrecenben tanult. Utána Hajdúnánáson volt academicus rector. Tanulmányai megkoronázásaként a göttingeni egyetemre iratkozott be, ahol megismerkedett Kant filozófiájával. 1790-ben hazatérve igent mondott a pápaiak hívására és iskolájuk rektor-professzora lett. Sokéves szívós és következetes munkával elérte, hogy a pápai kollégium a debreceni és sárospataki kollégiumokkal egyenlőnek ismertessen el. Az ő munkálkodásának köszönhetően indult újra a pápai teológiai oktatás. 41 éven keresztül volt a Kollégium professzora, majd 1831-ben, 71 éves korában a Pápán dúló kolerajárványban hunyt el. Lásd: TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Pápai pedagógus lexikon. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, Pápa, 80.; MALI ARISZTID IMRE (2006): Mándi Márton István élete és munkássága. In: MÁRKUS MIHÁLY (2006, SZERK.): Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez. Pápai Református teológiai Akadémia, Pápa, 88-95.; lásd még: TÓTH ENDRE (1931): Mándi Márton István élete. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa.; TRÓCSÁNYI DEZSÓ (1931): Mándi Márton István tudományos munkássága. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa.
- Tarczy Lajos** 1807-ben született a Komárom vármegyei Hetényben. Teológiai és filozófiai tanulmányait Pápán végezte, majd matematikát és fizikát tanult Bécsben és Berlinben 1831-1833 között. 1833-tól lett a Pápai Református Kollégium matematika-fizika-filozófia tanára. Hegelianus volt, emiatt támadások érték, végül a filozófiai tanszékről le kellett mondania. 1838-ban jelent meg Természettan című műve, amelynek köszönhetően a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, 1840-től rendes taggá választották. Jelentős szerepet vállalt a Kollégium fejlesztésében. Az ő kezdeményezésére alakult meg 1841-ben a Képzőtársaság, melynek tanárelnöke volt. 1880-ban hunyt el Bécsben. TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Im, 115-116.
- Bocsor István** 1807-ben született Enyingen. Az elemi iskolát Enyingen kezdte, majd 1819-1832 között Pápán tanult., végül jogi képesítést szerzett. Két esztendeig a berlini és a heidelbergi egyetemeken tanult, majd 1837-től kezdve Pápán, a Kollégiumban a jogászhallgatóknak egyetemes és magyar történelmet tanított. 1840-es években megszervezte a pápai kaszinót és a zeneiskolát. 1848-ban szülővárosa nemzetgyűlési képviselőnek választotta. 1849-ben visszatért Pápára és visszavonultan csak a tanításnak élt. A kiegyezés után megszervezte a városi rajz és iparisiskolát. 1885-ben hunyt el Pápán. Lásd: TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Im, 22-23.
- Kerkapoly Károly** 1824-ben született Szentgálon. Tanulmányait a Pápai Református Kollégiumban és a pesti egyetemen végezte. 1846-ban ügyvéd lett, 1847-től Pápán a bölcsélet tanára lett. 1848-ban ugyan belépett a nemzetőrségbe, de betegsége miatt a harcokban nem vett részt. 1865-ig tanított Pápán, majd Deák-párti programmal országgyűlési képviselő, majd honvédelmi államtitkár lett. 1870 és 1873 között pénzügyminiszter volt, 1878-ban lemondva mandátumáról, visszavonult. 1891-ben hunyt el Budapesten. Lásd: TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Im, 60-61.
- Néhány rövid életrajzi összefoglaló és műveinek listáján túl kétkötetes dogmatikájának vázlatos ismertetése jelent meg róla mindössze. Lásd: BÓDIS TAMÁS (2006): Kiss János élete és annotált főbb művei. In: MÁRKUS MIHÁLY (2006, SZERK.): Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez, 95-102. (életrajz, főbb művek listája, róla szóló irodalom, dogmatikájának ismertetése); lásd még: TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Im, 63.; illetve: ZOVÁNYI JENŐ (1977): Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest (szerk.: Ladányi Sándor), 319.

Születésének 200. évfordulóján, 2021-ben a Dunántúli Református Lapban is megemlékeztünk róla⁶, az évforduló után, azonban még ahhoz kapcsolódóan 2022 nyarán teológiánkon egyik tantermünket az ő tiszteletére „Kiss János terem”-nek neveztük el.⁷ Tervben volt az is, hogy életét, munkásságát lapunk hasábjain is bemutatjuk – s bár ez a fajta megemlékezés némileg megkésett, most mégis eleget tudunk tenni ennek.

* * *

Kiss János útja a teológiai katedráig

Kiss János közbirtokos és Béndek Juliánna fia, a későbbi pápai teológiai tanár *Kiss János* 1821. április 14-én született Szentkirályszabadján.⁸ Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában, illetve Szilasbalháson (ma: Mezőszilas)⁹ végezte, majd 1834-ben szülei beírták a Pápai Református Kollégiumba, ahol aztán közép- és felsőfokú tanulmányait végezte.¹⁰

Szorgalmas, példás magaviseletű diák volt, akinek – életrajzírói szerint – szerény anyagi lehetőségei okán sokszor kellett önmegtartóztatással végeznie tanulmányait. 1839-ben írta alá a főiskolai törvényeket¹¹ (egyszóval: „subscribált”), majd a teológiai stúdiumok kitűnő eredménnyel történő elvégzését¹² követően 1844-1846 között két évig *publicus praeceptor*ként, vagyis köztanítóként végezte szolgálatát a Kollégiumban. Az akkori szokás szerint ugyanis a kitűnő tanulókat „benmarasztották”, hogy tanítsák az ifjabbakat. Kiss János két éven keresztül nagy sikerrel és közmegelegedéssel végezte praeceptorai szolgálatát a poéták osztályában. „Nem volt ám ez a *publicus praeceptorság* valami fényes, irigylendő javadalmazású állás [...], de ami földolog: bizalmi állás, kitüntetés volt minden végzett tanulóra nézve, s ezt a megbízottak is annak tekintették, tanuló-tanítottak nagy buzgósággal és előítélet nélkül állíthatjuk, hogy iskoláink semmivel sem állottak mögötte a múlt század második felében kezdődött szakrendszeres iskolázásnak.” – írja Thury Etele.¹³ Ezt követően, 1846-1850 között az akkoriban legjobb javadalmat biztosító

6 A Dunántúli Református Lapban megjelent cikkem bővített változata. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2021): „...igazság-szerető, rendet tartó, hív sáfár volt.” Kétszáz esztendeje született Kiss János pápai teológiai tanár. In: Dunántúli Református Lap, 25. évf. 2. szám (2021. június), 58. oldal.

7 NÉMETH TAMÁS NÉ SCHÉDL TÍMEA (2022): Akadémiai teremavató és deáklakoma. In: <https://www.prta.hu/web/akademiai-teremavato-es-deaklakoma/> [2023.04.12.]

8 Szentkirályszabadjai Ref. Egyházközség II. sz. vegyes anyakönyve 1803-1897 (születési anyakönyvi rész 1803-1877), 58. oldal.

9 KÖBLÖS JÓZSEF (2006, SZERK): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585-1861. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 569.

10 Életrajzához lásd: BORSOS ISTVÁN (1906): Nekrológ: Kiss János. In: DUNÁNTÚLI PROTESTÁNS LAP 16. évf. 33. szám (1906. augusztus 19.), 564-566.; THURY ETELE (1907): Kiss János emlékezete. In: Értesítő 1906-1907, 8-12.; KÖBLÖS JÓZSEF – KRÁNITZ ZSOLT (2018, SZERK): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. (11761-1849). Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 691. Tanulmányaira nézve: KÖBLÖS JÓZSEF (2006, SZERK): Im, 248. 259. 263. 273. 285. 297. 569.

11 KÖBLÖS JÓZSEF (2006, SZERK): Im, 870. Ekkor már édesanyja özvegy volt!

12 Szorgalmát bizonyítja, hogy 1839-ben *első helyen* találjuk nevét a logicusok rangsorában. Lásd: KÖBLÖS JÓZSEF (2006, SZERK): Im, 248.

13 THURY ETELE (1907): Kiss János emlékezete. In: Értesítő 1906-1907, 9.

Ószönyben volt iskolarektor. „Aki teljesen bevégezte már a kollégiumban tanulói pályáját és ha azon kötelességét is teljesítette, melyet az iskolai törvények aláírásakor vállalt magára, hogy ha előljárói úgy kívánják és arra méltónak és alkalmasnak tartják, tehát az alsó hat osztályban a *publicus praeceptor* tiszt teljesítését elvégzi, az ilyenek legelől válogattak a beküldött rektoriák közül. Ez adja meg magyarázatát annak, hogy Kiss János, miután a poétákat két évig tanította, a legjobb rektori javadalmat adó Ószönyre ment ki...” – olvassuk az életrajzi összefoglalóban.¹⁴ Iskolarektorként sem tétlenkedett, hiszen egy segédtanítóval négy éven keresztül tanította a rájuk bízott gyermekeket.

Onnan aztán *iff. Pázmándy Dénes*¹⁵ – az 1848-as országgyűlés elnöke – meghívására Kömlődre ment, hogy Pázmándy fiai mellett nevelősködjön. Már Kömlődre kerülése előtt tervezgette, hogy külföldön tovább mélyíti teológiai ismereteit, de erre – az időközben megkapott lehetőség okán – csak 1853-ban került sor, amikor egy esztendőre megadatott számára, hogy a berlini tudományegyetemen teológiát és pedagógiát hallgasson. Hazatérését követően visszatért a Pázmándy-családhoz, ahol még további két esztendeig nevelősködött.

Kiss János feltehetően nem kívánt egész életében nevelőként, házitanítóként dolgozni, más irányú elképzelései voltak – erre utal, hogy időközben beadta pályázatát Pápára, hogy teológiai tanár lehessen.

A teológiai tanár

A Dunántúli Református Egyházkerület 1856. október 20-23. között Révkomáromban tartott közgyűlésén Kiss Jánost teológiai tanárrá választották, első esztendejére 600 Pft éves fizetéssel, s azzal a meghagyással, hogy a tanítást rögtön kezdje meg Pápán.¹⁶ Ebben az esztendőben alapítottak újabb tanszéket a teológiai oktatás érdekében, így az új tanerő ezt az egészen új tanszéket – az Egyháztörténeti Tanszéket – foglalhatta el annak első tanáraként. Ezen a katedrán két esztendeig működött, majd 1858-tól nyugalomba vonulásáig, 1899-ig a Dogmatikai Tanszék professzora lett.¹⁷ A papi vizsgát már teológiai tanárként a Veszprémi Református Egyházmegye kebelében tette le 1857. április 7-én, melynek következtében még ugyanabban az esztendőben, a szeptember 15-18.

14 THURY ETELE (1907): Im, 9-10.

15 **Ifj. Pázmándy Dénes** 1816. április 7-én született Kömlődön. Szülei Pázmándy Dénes és Pély-Nagy Judit. Iskoláit Kömlődön, majd a pozsonyi királyi akadémián, illetve a pesti egyetemen végezte. 1843-ban a pozsonyi országgyűlésre édesapja helyébe követték választották. 1844-ben Komárom vármegye másod-, 1847-ben első alispánja lett. 1848. július 5-től az első népképviselői országgyűlés elnöke volt. Később a németek elfogták, s Pozsonyban tartották fogva. Szabadulása után baracskai birtokán töltötte hátralévő életét. 1856. január 24-én hunyt el Baracskán. Lásd: SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. In: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/p-9E91B/pazmandy-denes-szomori-es-somodori-ifjabb-A0055/> [2023.04.02.]

16 DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyve, 1856. október 20-23., Révkomárom, 10. pont (4. oldal).

17 HUDI JÓZSEF (2006): A Pápai Református Kollégium szervezete és működése a XVI-XIX. Században. Bevezető tanulmány. In: KÖBLÖS JÓZSEF (2006, SZERK): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585-1861., 71.

között Rév-Komáromban tartott egyházkerületi közgyűlésen felszentelték, melynek alkalmával ő maga is megörökítette saját kezű életrajzát az egyházkerületi anyakönyvben, mely 2012-ben nyomtatásban is megjelent.¹⁸

Tanszéki „beiktatására”, székfoglaló előadására 1861. november 11-12-én került sor, a Szentírás-magyarázati Tanszék vezetőjével, *Kotasz Istvánnal*¹⁹ együtt. A jeles napon mindketten előadást tartottak: Kotasz a Szentírás olvasásának és észszerű magyarázatának jogáról beszélt, Kiss János pedig „*a papnövelde magasztos hivatásáról értekezett, — fölhíván az egyházkerület áldozatkész figyelmét oly intézet iránt, mely mint koronája egyéb intézeteknek, föladatául ismeri, az emberiség vagy közelebb a nemzet biztos élete s virágozhatóságát föltételező, a názárethi Jézusban és által kijelentett Istenbeni hitéletnek ismertetését.*”²⁰

Legfőbb művei egyértelműen dogmatikai tárgykörbe tartoznak, ugyanakkor megjegyzendő, hogy pályafutása során egyetlen egyháztörténeti jellegű művet is írt (de már nem az Egyháztörténeti Tanszék tanáraként!), méghozzá Kálvin János életrajzát, melyet Kálvin halálának háromezredik évfordulóján a főiskola egy gyűjteményes füzetben jelentetett meg (1864). Terjedelem szempontjából (is) a legkiemelkedőbb műve azonban a két kötetes „*Keresztyén hittan tekintettel a Helv. Hitv. Egyház vallásos életére*” (1862, 1865 – 2 kötet), melynek teológiai irányultsága miatt erős támadás érte őt *Ballagi Mór*²¹ részéről.²² Életrajzírói szerint ez a „támadás” rendkívül elkésérítette, ráadásul irodalmi munkásságát is korlátozta. Minthogy azonban láthatóan eztán sem tette le a tollat, csak feltételezhetjük, hogy eredendően még több művet szeretett volna

18 KRÁNITZ ZSOLT (2012, SZERK): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823-1952. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 173. Lásd még: DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve 1857. szeptember 15-18., Rév-Komárom, 1. pont (1. oldal).

19 **Kotasz István** 1822-ben született Léván. Elemi és középfokú tanulmányait szülővárosában, teológiai tanulmányait Pápán végezte. 1845-ben végzett, majd egy évig praeceproként működött a Kollégiumban, majd ellenőrré (contrascriba), végül seniorrá választották. 1848-ban hazaköltözött szüleihez, majd 1851-ben felszentelték. Még ugyanezen a közgyűlésen pápai gimnáziumi tanárrá választották. 1853-ban egy évig a dogmatikai tanszéken helyettesített, majd 1854-től 1880-ig a Szentírás-magyarázati Tanszék professzora volt. 1880-ban felfüggesztették állásából, 1881-ben aztán végleg elmozdították hivatalából. Ezt követően Nagymarosra költözött. 1892. május 2-án hunyt el Pilismaróton. Temetése ugyanott volt május 4-én. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): Adalékok a Pápai Református Kollégium Szentírás-magyarázati Tanszékének történetéhez. In: STUDIA – DEBRECENI TEOLÓGIAI TANULMÁNYOK X. évf. 1-2 szám (2018/1-2), 59-61.; Lásd még: KÖBLÖS JÓZSEF-KRÁNITZ ZSOLT (2018, SZERK.): Im, (2. kötet), 1412. Felszentelése alkalmával írt sajátkezű életrajzában 1823. április 25-e szerepel, lásd: KRÁNITZ ZSOLT (2012, SZERK.): Im, 154. A Kultuszminiszterhez 1880-ban írt levelében közli az 1822. április 24-i születési dátumot. Ezt erősíti a lévai anyakönyv másolatában található bejegyzés, mely csupán az évszámra terjed ki. *Köszönöm nagytiszteletű Kassai Gyula lelkipásztor úr szíves segítségét!* Lásd még: DREL I. 1.b. Ügyviteli iratok 1880. (91. doboz), 989/1880. Kotasz István levele a Kultuszminiszterhez, 1880. (másolat megküldve a DREK-nek), 1.

20 PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAPOK, 1861, 1520-1521.

21 **Ballagi (Bloch) Mór** 1815-ben született a Zemplén vármegyei Inócon, izráelita családban. Később református keresztyénné lett. 1837-1838-ban a pápai Kollégiumban filozófiát és teológiát tanult. 1851-1855 között Kecskeméten, 1855-1877 között Budapesten volt református teológiai tanár. 1841-től az MTA tagja volt. 1891-ben hunyt el Budapesten. Lásd: TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Im, 16-17.

22 BALLAGI MÓR (1866): Könyvismertetés. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 9. évf. 1. szám (1866. január 7.), 16-21.; BALLAGI MÓR (1866): Könyvismertetés. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 9. évf. 2. szám (1866. január 14.), 51-54.; BALLAGI MÓR (1866): Könyvismertetés. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 9. évf. 6. szám (1866. február 11.), 171-176. Kiss János válaszát Ballagi saját megjegyzésekkel vezette be, lásd: BALLAGI MÓR (1866): Könyvismertetés. Causa patrocínio non bona pejor erit. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 9. évf. 10. szám (1866. március 11.), 298-302.

megjelentetni. Természetesen az őt és művét ért bírálatokra a professzor válaszcikkben reagált.²³ A vitába – Kiss János oldalán – a *Sárospataki füzeteken* keresztül *Heiszler József*²⁴ egykori pápai tanár is becsatlakozott.²⁵

Megjegyzendő, hogy a pápai dogmatikaprofesszorok közül *Tóth Ferenc*²⁶ után ő volt az első, akinek nyomtatott dogmatikája jelent meg (*Kocsi Sebestyén István*²⁷, *Liszkay József*²⁸, *Széki Béla*²⁹,

23 KISS JÁNOS (1866): Észrevételek Ballagi Mór úrnak „Keresztyén hittan” című munkámra írt bírálatára. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 9. évf. 10. szám (1866. március 11.), 302-308.; KISS JÁNOS (1866): Észrevételek Ballagi Mór úrnak „Keresztyén hittan” című munkámra írt bírálatára. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 9. évf. 11. szám (1866. március 18.), 338-343.

24 **Heiszler József** 1819. február 21-én született Nagykárolyban, katolikus családban. Szülei már korán a kegyesrendiek nevelésére bízták gyermeküket. 24 éves korában, 1843-ban bölcsészeti doktorátust szerzett, illetve pappá szentelték. A kegyesrendiek pesti gimnáziumban tanított, majd 1848-ban önkéntesként részt vett a Jellasics-elleni hadjáratban. Az ütközetben olyan lábsérülést szenvedett, hogy el kellett hagynia a visszavonuló sereget. A csornai ütközet után jóbarátjához, vámosi Pap István református lelképásztorhoz ment Nemesvámosra. Az ő ellenzése ellenére Veszprémben áttért református hitre, majd Oláh János pécselyi lelkész mellé került helyettes lelkésznek. 1850-ben olyan kitűnő vizsgát tett az egyházmegye előtt, hogy megválasztották Pápára teológiai tanárnak. Négy esztendeig tanított Pápán, közben Kerkapoly Károly izgatására az idősebb tanárok részéről támadások érték, s bár az egyházmegye neki adott igazat, így mégsem akart tovább Pápán működni. (Felső)mocsoládi lelkész lett, rövid idő múlva Gyönkre ment tanítani, majd Sóvéra került lelkésznek. 1859-től Sárospatakon volt teológiai tanár, először a görög exegézis és egyháztörténelem, majd a dogmatika professzora lett. 1869-ben Dombrádra ment lelképásztornak. Ott is hunyt el 1901. október 16-án. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): Adalékok a Pápai Református Kollégium Szentírás-magyarázati Tanszékének történetéhez, 58-59.

25 HEISZLER JÓZSEF (1866): Egyháztörténelem. In: SÁROSPATAKI FÜZETEK, 1866/1., 92-93. BALLAGI MÓR (1866): Könyvismertetés. Szóváltás Dr. Heiszler úrral. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 9. évf. 11. szám (1866. március 18.), 334-338. HEISZLER JÓZSEF (1866): Szóváltás Ballagi Mór szóváltására. In: SÁROSPATAKI FÜZETEK, 1866/2., 181-190. ERDÉLYI JÁNOS (1866): Ballagi Mórnak. In: SÁROSPATAKI FÜZETEK, 1866/2., 190-192.

26 **Tóth Ferenc** 1768. november 19-én született Vörösbérenyben. Szülei Tóth Sámuel és Kovács Juliánna voltak. Tanulmányait Debrecenben végezte, ahol köztanító, illetve könyvtárnok is volt. 1800-1801 között a göttingeni egyetem hallgatója volt. 1801-ben választották meg Pápára professzornak, az akkor alapított Dogmatikai Tanszék élére került. Számos teológiai tárgyú könyvet írt, a legkülönbözőbb teológiai diszciplínákban is maradandót alkotott. Írt egyháztörténeti, gyakorlati teológiai és dogmatikai tárgyú műveket. 1802-1817 között a kollégiumi Nagykönyvtár könyvtárosa volt. 1816-tól egyházkerületi főjegyző, 1817-től kezdve (lemondva katedrájáról) pápai lelképásztor. 1827-től a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke volt 1844. szeptember 2-án bekövetkezett haláláig. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): „*Generalis Notarius, e helybeli Prédikátor*” – Adalékok dr. Tóth Ferenc szuperintendens életéhez” In: Pápai Kollégiumi Lapok II. évf. 6. szám (2017. február 6.), 5-10.; lásd még: FAZEKAS KRISZTIÁN (2006): Tóth Ferenc élete és művei. In: MÁRKUS MIHÁLY (2006, SZERK.): Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez, 127-131 (élete, műveinek listája, róla szóló irodalom). Dogmatikai tárgyú művei: Keresztyén Hittudomány, avagy: dogmatika theologia, Győr, 1804.; Keresztyén erkölcstudomány, Pest, 1817.; Keresztyén kis katechismus, Győr, 1819.

27 **Kocsi Sebestyén István** 1861. március 6-án született Mezőtúron. Iskoláit Mezőtúron, Debrecenben és Odera-Frankfurtban végezte. Rövid ideig iskolarektor volt Kunszentmiklóson, valamint segédlelkész volt Monoron. 1792-1803 között Debrecenben az ószövetségi tudományok professzora volt. 1803-tól hajdúböszörményi, majd hajdúszoboszlói, kecskeméti, majd 1814-től újra monori lelkész volt. 1817-től nyugdíjba menetelég, 1837-ig Pápán tanított, a Dogmatikai Tanszék professzoraként. Pápán ő volt az első, kifejezetten biblikus tárgyakra specializálódott professzor. Itt is hunyt el 1841. január 25-én. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): Im, 54-56.;

28 **Liszkay József** 1809. október 18-án született Balatonkisszőlősen. Tanulmányait Szentgálon és Pápán végezte. Ezt követően tanító, majd academicus rector lett Ószőnyben. Néhány évvel később Felsőörsön volt káplán, majd 1837-ben Bécsbe utazott teológiai ismereteinek bővítése érdekében. Hazatérése után Dadon teljesített lelkészi szolgálatot. 1843-ban tért vissza Pápára, ekkor ugyanis megválasztották az akkor alapított Szentírás-magyarázati Tanszék élére. 1848-ban lemondott katedrájáról és pápai lelkész lett. 1855-től győri lelkész, 1873-tól 1877-es nyugdíjba vonulásáig újra Pápán teljesített lelkészi szolgálatot. Ezt követően Budapestre költözött, ott is hunyt el 1888. május 13-án. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): Im, 53.56-57.

29 **Széki Albert (Széki Béla)** 1814. augusztus 29-én született Kölkeden. Édesapja Széki Pál lelképásztor, édesanyja Szilágyi Juliánna volt. Iskoláit Gyönkön, Kiskunhalason, Pápán (1830-1836) és Berlinben (1837-1838) végezte. Lelkészsé szentelése 1839-ben történt. 1838-1853 között pápai professzor a pápai kollégium Dogmatikai Tanszékén. 1848-1853 között a kollégiumi Nagykönyvtár vezetője is volt. Rövid ideig, 1853-1859 között Erdőcsokonyán teljesített lelkészi szolgálatot, 1855-1859 között belső-somogyi esperes. 1859-1871 között pápai

valamint *Kis Gábor*³⁰ sem adott ki ilyet – de közvetlen utódja, *Antal Géza*³¹ sem – mindössze diktátumaik, illetve saját kezű jegyzeteik vannak meg³²) – munkássága már csak ezért is kiemelkedő.

A teológián főbb tantárgyai a rendszeres teológiai tárgykörbe tartozó tárgyak voltak, úgymint: *dogmatika, dogmatörténet, polemika, apologetika*, – ezeken felül *általános egyházjogot*³³ adott elő hosszú ideig, de természetesen a rendkívül hosszú – mintegy 43 éves! – teológiai tanári pályafutása alatt tanított többek között: *teológiai enciklopédiát, nevelési módszertant, katechetikát, papi gondoskodást* is. Egyházjogot nem csupán a teológushallgatóknak adott elő, hanem a

lelkész, egyúttal egyházkerületi főjegyző. A Pápai Református Egyházmegye esperesévé választották 1865-ben, tisztségét haláláig betöltötte. 1871. november 21-én hunyt el Pápán. Lásd bővebben: KÖBLÖS JÓZSEF-KRÁNITZ ZSOLT (2018, SZERK.): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. (1761-1849)*. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 944.; illetve lásd legújabb összefoglalónkat: KRÁNITZ ZSOLT-SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2021): „*A próféta, aki lelkét és palástját hagyta fiaira.*” 150 éve hunyt el Széki Béla. In: PÁPAI KOLLÉGIUMI LAPOK, VI. évf. 12. szám (2021. december), 17-29.

- 30 **Kis Gábor** a Somogy vármegyei Ádándon született 1819. október 20-án. Gimnáziumi és teológiai tanulmányait Pápán végezte, majd egy évig praeceptorként működött az intézményben. Utána ellenőr (contrascriba), majd senior lett a Kollégiumban, majd ifj. Pázmándy Dénes családjához került, ahol nevelőként számítottak szolgálatára. Ennek is köszönhető, hogy 1848-ban jelen volt a pozsonyi országgyűlésen, de részt vett a szabadságharcban is. 1849 őszétől a gyöngyi gimnáziumban, 1850-től (1851-től) pedig Pápán, az újonnan megszervezett gimnázium VIII. osztályában tanított. Felszentelésére 1852-ben került sor. 1853-tól 1858-ig a teológia Dogmatikai Tanszékének volt professzora, majd Losoncon, 1868-tól pedig Tatán volt lelképásztor. 1872-ben a tatai egyházmegye esperesévé választották. 1878-ban visszatért Páparra, ahol haláláig szolgált. 1899. július 18-án hunyt el Pápán. Két nappal később, július 20-án temették el a pápai alsóvárosi temetőben. Lásd: KRÁNITZ ZSOLT (2012): „*A késő idők emlékezetében éljenek...*” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823-1952. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 157-158.; lásd még: <http://www.jmvyk.papa.hu/node/11263> [2023.04.04.]; lásd még: TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): *Im*, 61.; illetve: ZOVÁNYI JENŐ (1977): *Im*, 313-314.
- 31 **Antal Géza** Tatán született 1866. március 17-én. Gimnáziumi tanulmányait Tatán, illetve Pápán végezte. Teológiai tanulmányait szintén Pápán végezte, majd 1885-ben Utrechtbe ment, ahol három esztendő telt. Tanult még Tübingenben, valamint Berlinben is. A bécsi egyetemről bölcsészdoktori címet kapott. 1888-tól a Pápai Református Főgimnázium vallásánára, 1899-től (a cikkben hibásan 1896-tól!) a pápai teológia Rendszeres Teológiai Tanszékének vezetője volt. 1917-től 1924-ig a Bölcsészeti-Neveléstan Tanszéken tanított. Közben volt gazdasági tanácselnök, 1914-1924 között egyházkerületi főjegyző, 1924-től haláláig pedig a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke. 1919-1924 között felbecsülhetetlen munkát végzett külföldön – főleg Hollandiában – hazánk érdekében, melyben hűséges társa, a holland származású írónő, Opzoomer Adél segítette. 1910-ben Pápa városa országgyűlési képviselővé választotta. Antal Géza 1934. december 30-án hunyt el. Lásd: N.N. (1935): *Dr. Antal Géza életrajza és temetése*. In: DUNÁNTÚLI PROTESTÁNS LAP, 46. évf. 1. szám (1935. január 6.), 2-7.
- 32 **Kocsi Sebestyén István** műveinek listájához lásd: PETŐ GÁBOR (2006): *Kocsi Sebestyén István kéziratos művei*. In: MÁRKUS MIHÁLY (2006, SZERK.): *Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatástörténetéhez*, 53-56. Kocsi Sebestyén Istvánnak kéziratos maradtak dogmatikai, etikai művei. Lásd ehhez a Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára Kézirattárának jelzeteit: 0.543.n. („Keresztyén theologia” – diktátum); 0.543.u. (III.: „Theologia dogmatica” 1822, „Theologia moralis” 1820 – diktátum); 0.543.x. („A Dogmaticának Tudománjai a Hittudománynak Paragraphusi szerént” – diktátum), stb. **Liszkey József** esetében egyetlen öszövétségi bevezetéstől jegyzetről van jelenleg tudomásunk, másról azonban nem (lásd: DREKK 0.369.); **Széki Béla** esetében pl.: „Keresztyén hittan” (DREKK 0.599.) és „Keresztyén Erénytudomány” (DREKK 0.600.), lásd: SZABÓ GYÖRGY (1987): *A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Pápa) kéziratkatalógusa*. 1850 előtti kéziratok. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 66. 82-83. 89. **Kis Gábor** esetében DREKK 0.307.k. jelzet alatt találunk egy „Vallásán” diktátumot (Pály Zsigmond leiratában, 195 oldal terjedelemben 1857-ből), 0.307.h. jelzet alatt egy „Keresztyén Hittan” diktátumot (1-94 és 362-464 oldalak, Balla Gábor leiratában 1854-es dátummal), stb. **Antal Géza** esetében elmondható, ő maga is készített diktálható jegyzeteket. A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában őrzött irathagyatékban megtalálható dogmatikai és etikai jegyzete. Lásd: KÖVY ZSOLT (2006): *Egyház és társadalom*. Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa, 47.
- 33 A Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára Kézirattára (DREKK) 0.306.d. jelzete alatt Balla Gábor leiratában találunk egy „Általános egyházjog” c. jegyzetet a kötet 348-411 oldalain.

jogázhallgatóknak is.³⁴ Tanári pályafutása során a teológia mellett a Kollégium más intézményegységeiben is vállalt oktatói szolgálatot, így tanított a jogakadémián, a tanítóképzőben és rövid ideig a gimnáziumban is. Figyelemreméltó, hogy még hetvenéves kora után is heti 10 órában tanított a teológián!³⁵

Kisebbségi közleményei rendszeresen megjelentek a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban. Ezen között találunk közéleti tematikájú írást³⁶, illetve a pápai kollégium életével kapcsolatos rövid közleményeket.³⁷

1874-ben jelent meg „*Keresztyén hittan. Vizsgára készülő Helv. Hitv. Lelkészjelölteknek.*” - című munkája.³⁸ Kiss János ezt a munkáját a gimnázium hetedik évfolyamának írta vallásoktatási tankönyvként, de a bírálók olyan töménynek tartották, hogy azt a gimnazisták kezébe nem lehetett adni. Éppen ezért végül a kátét „*a lelkészi vizsgára készülő hallgatóknak*” ajánlva adták ki. A

34 KISS JÓZSEF (1981): A Főiskola az új abszolutizmus időszakában. In: TRÓCSÁNYI ZSOLT (1981, SZERK): A Pápai Kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 299. 294. (1861-1870 közötti időszakban biztosan)

35 ÉRTESÍTŐ 1860-1861, 2. (teológiai enciklopédia, egyházjog, papi gondoskodás, katechetika, szimbolika, dogmatikán belül: szótérelológia, eszkatológia; hittörténet, izagógika); ÉRTESÍTŐ 1862-1863, 2. (a teológián: dogmatörténet, dogmatika, protestáns egyházjog; a jogászoknak: teljes egyházjog); ÉRTESÍTŐ 1863-1864, 2. (ua); ÉRTESÍTŐ 1866-1867, 11.; ÉRTESÍTŐ 1867-1868, 9-10. 17. (általános egyházjog, polemika, dogmatika, apologetika, dogmatörténet ← csak a teológián); ÉRTESÍTŐ 1868-1869, 11-12. 16. (teológián: ugyanaz mint az előző évben, új, hogy az I. évfolyamon a 2. félévben újszövetségi nyelvészetet is oktatott; jogászoknak: általános egyházjog); ÉRTESÍTŐ 1869-1870, 16.; ÉRTESÍTŐ 1872-1873, 10.; ÉRTESÍTŐ 1873-1874, 20.; ÉRTESÍTŐ 1874-1875, 25.; ÉRTESÍTŐ 1875-1876, 10.; ÉRTESÍTŐ 1876-1877, 20.; ÉRTESÍTŐ 1878-1879, 17. + 20. (jogi szakon: egyházjog); ÉRTESÍTŐ 1881-1882, 20. (+ nevelési módszertan!), 23. (jogászoknak: egyházjog); ÉRTESÍTŐ 1882-1883, 47. (+ oktatási módszertan!); 50. (jogászoknak: egyházjog); ÉRTESÍTŐ 1883-1884, 34. (+ oktatási módszertan!); 37. (jogászoknak: egyházjog); ÉRTESÍTŐ 1884-1885, 17. (+ oktatási módszertan!); 20. (jogászoknak: egyházjog); ÉRTESÍTŐ 1885-1886, 54. (itt már csak dogmatika, dogmatörténet, egyházjog került előadásra); ÉRTESÍTŐ 1886-1887, 34. Itt megjelenik a heti óraszám is: dogmatika heti 6 órában, dogmatörténet heti 3 órában, apologetika heti 2 órában (+ vallástan heti 2 órában a tanítóképzőben!); ÉRTESÍTŐ 1887-1888, 19. a dogmatika és dogmatörténet mellett Jézus életét tanította heti 2 órában, ezen felül a tanítóképzőben és a gimnáziumban 2-2 órán tartott vallástant; ÉRTESÍTŐ 1888-1889, 4. (dogmatika, dogmatörténet, apologetika); ÉRTESÍTŐ 1889-1890, 31. (dogmatika, Jézus élete, dogmatörténet, vallástan a tanítóképzőben); ÉRTESÍTŐ 1890-1891, 64. (dogmatika, dogmatörténet, apologetika, összesen heti 11 órában); ÉRTESÍTŐ 1891-1892, 23. (dogmatika, dogmatörténet, Jézus élete, összesen heti 11 órában); ÉRTESÍTŐ 1892-1893, 58. (heti 11 órában összesen: dogmatika, dogmatörténet, apologetika); ÉRTESÍTŐ 1893-1894, 84. (dogmatika már csak heti 5 órában, dogmatörténet, Jézus élete, összesen: heti 10 óra); ÉRTESÍTŐ 1894-1895, 68. (dogmatika már csak heti 5 órában, dogmatörténet, apologetika, összesen: heti 10 óra); ÉRTESÍTŐ 1895-1896, 69. (dogmatika már csak heti 5 órában, dogmatörténet, Jézus élete, összesen: heti 10 óra); ÉRTESÍTŐ 1896-1897, 153. (dogmatika, dogmatörténet, apologetika, heti 10 óra); ÉRTESÍTŐ 1897-1898, 3. (dogmatika, dogmatörténet, Jézus élete, heti 10 óra); ÉRTESÍTŐ 1898-1899, 60. (dogmatika, dogmatörténet, apologetika, heti 10 óra).

36 KISS JÁNOS (1874): A magyar protestantizmus jövője. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 17. évf. 35. szám (1874. augusztus 30.), 1102-1105. Ez az írás már rögtön Ballagi Mór szerkesztőnek a cikk olvasását követő benyomásaiból született cikkel együtt jelent meg. „...Kiss János ur szakférfi léte sem bir az átörökölt balságos egyházpolitikával szakítani, úgy hogy midőn a szeme előtt történő iskolai reformokon okulva az új idők követelményeit erősen hangsúlyozza, másfelől azoknak részünkről történendő kielégítésére semmi jobbat tanácsolni nem tud, mint azt, hogy ragaszkodva tovább is a hagyományos nézetekhez, töltsük az új bort a régi tömlőkbe, pedig akkor a szent írás hirdette, tapasztalati igazság szerint okvetlen a tömlő elszakad, a bor is kárba vész.” Lásd: BALLAGI MÓR (1874): Fördői levél. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 17. évf. 35. szám (1874. augusztus 30.), 1097-1102.; A dunántúli káté-ügyhöz kapcsolódóan: KISS JÁNOS (1883): Panique. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 26. évf. 46. szám (1883. november 18.), 1480-1481.

37 Lásd: *Iskolaügy.* In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 5. évf. 48. szám (1862. november 30.), 1532-1537. *A pápai ref. főiskolai teológiai ifjúságának helyzete.* In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 28. évf. 17. szám (1885. április 26.), 532-534.

38 A mű digitálisan is olvasható: <https://leveltar.dretgy.hu/files/2021/Egyh%C3%A1zt%C3%B6rt%C3%A9neti%20feldolgoz%C3%A1sok/Kereszty%C3%A9n%20hittan.pdf> [2023. 04.05.]

kiadás előszavában a professzor élesen bírálja egykori tanártársa, a bírálóbizottság elnökének, Kis Gábornak eljárását a bírálattal kapcsolatban. Elsősorban a már akkor esperes Kis Gábor teológiai irányultságát, valamint bírálói stílusát kifogásolta.

Két esztendővel később jelent meg a főiskolai Értesítőben „*Pantheismus és Theismus*” című értekezése³⁹, melyet szintén éles kritika ért *Pereszlényi János*⁴⁰, illetve Ballagi Mór által⁴¹, melyekre Kiss János rövid válaszcikkkel reagált.⁴²

Ebben a rövid életrajzi összefoglalóban nem vállalkozhatunk Kiss János műveivel kapcsolatos teológiai viták kibontására és értékelésére (ez már önmagában megérne egy különálló tanulmányt!), ugyanakkor a hivatkozott cikkek ma is elérhetőek, így az érdeklődők maguk is elolvashatják azokat, s önálló álláspontot alakíthatnak ki a viták tekintetében.

Az eddigiek után most tegyük fel magunknak a kérdést: *Milyen tanár volt Kiss János? A szakirodalom szerint Kiss a teológiai racionalizmus egy kései képviselője volt hazánkban.*⁴³

Egykori tanítványa, teológiánk későbbi egyháztörténész professzora, Thury Etele⁴⁴ megemlékezésében azt írja, hogy a professzor a tantárgyait lelkesedéssel, másokat is lelkesítően adta elő, még hozzá világos és közérthető módon. Talán ennek is köszönhető, hogy hallgatói szívesen hallgatták előadásait. Thury szerint az *általános köztisztelet* volt az az erő, amelynek

39 Lásd: KISS JÁNOS (1876): Pantheismus és Theismus. In: A Dunántúli Helv. Hitv. Egyházkerület Pápai Főiskolája 1875-76-ik tanévi Értesítője. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 3-7.

40 **Pereszlényi János** 1831. december 25-én született Ipolypásztón, földműves családban. Korán árvaságra jutott. A gimnázium alsó négy osztályát szülőhelyén magánúton végezte, majd Pápán fejezte be tanulmányait. 1855-ben Császárra került tanítónak, majd 1858-ban papi vizsgát tett és felszentelték. Segédlelkész volt Tatán, majd Ászárra választották meg lelkésznek. 1861-ben aztán a mocsai gyülekezet lelkipásztora lett, állását 1862-ben tudta elfoglalni. Itt aztán, tíz és fél éves működése alatt templomot is épített. 1872-ben választotta meg a győri gyülekezet lelkipásztorává. 1885-1888 között a Pápai Református Kollégium igazgatótanácsának tagja volt. 1894. január 12-én hunyt el Győrben. SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. In: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/p-9E91B/pereszlenyi-janos-A0752/> [2023.04.04.]

41 PERESZLÉNYI JÁNOS (1876): A tudomány érdekében. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 19. évf. 38. szám (1876. szeptember 17.), 1195-1197. Illetve: BALLAGI MÓR (1876): cím nélkül. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 19. évf. 38. szám (1876. szeptember 17.), 1197-1200. Pereszlényi cikkében határozottan elutasítja Kiss János azon érvelését, hogy Hegel tanai az ifjakra káros hatással van. Ballagi pedig így vélekedett: „*magam is átolvastam Kiss János úr nevezett legújabb opusát, és elbámultam a roppant előmenetelen, melyet tisztelt kartársam a hátrafelé haladásban tett. [...] Azóta, az egyedül üdvözítő orthodoxia szolgálatában úgy látszik, azzal a dicséretes törekvéssel is felhagyott, és e kis iratról Ítéelve azt kell hinnünk, hogy világosság helyett minden áron a szent homályt keresi...*” Lásd: Uo, 1197.

42 KISS JÁNOS (1876): Tisztelendő Pereszlényi János urnak. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 19. évf. 41. szám (1876. október 8.), 1310.

43 KISS JÓZSEF (1981): A Főiskola az új abszolutizmus időszakában. In: TRÓCSÁNYI ZSOLT (1981, SZERK.): A Pápai Kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 273.

44 **Thury Etele** 1861-ben született Zánkán, hol édesapja, Thury Károly lelkipásztor volt. Középkolai, valamint teológiai tanulmányait Pápán végezte (1882-ig), majd három esztendeig Ácson volt akadémikus rektor, utána 1886-ban zánkai segédlelkész lett. Ezt követően Fehérvárcsurgón helyettes lelkipásztor volt, majd Sopronban fegyhazi lelkipásztor lett. 1888-tól Fehérvárcsurgón, 1892-től Nemesvámoson teljesített lelkipásztori szolgálatot, majd 1900-1917 között a Pápai Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének lett tanára. 1917-ben hunyt el. Lásd: KRÁNITZ ZSOLT (2013, SZERK.): Pongrácz József: Emlékeim. In: ACTA PAPENSIA 13. évf. 4. szám (2013/4.), 536-537 oldalak 152. lábjegyzete.

köszönhetően ez a fizikumára nézve gyenge, vékony kis ember hatalmas munkaerővel, kitartással és lelkesedéssel, apostoli tűzzel tudott munkálkodni.⁴⁵

Kollégiumi nagykönyvtárunk egykori híres könyvtárnoka, *Borsos István*⁴⁶ – aki maga is Kiss-tanítvány volt – így emlékezett róla: „*Mint tanár, nem közönséges erőnek bizonyult. Elismerik ezt összes hallgatói. Mint éveken át tanítványa, én is bizonyoságot tehetek mellette. Ez a kis termetű, vékony ember oly tekintélyt tudott tartani, hogy a legszilajabb bajszos kamasz sem mert volna hozzá nem hogy tiszteletlen szóval, de még tiszteletlen tekintettel is közelíteni.*”⁴⁷

Tanítási módszereivel kapcsolatban – mely főiskolai közegről lévén szó, talán némileg furcsán hathat – érdemes ide idézni Thury Etele visszaemlékezésének folytatását: „*Tárgyaiból hetenként egy, néha kétszer is cenzúrárt (itt: szóbeli számonkérés) tartott, melyen mindenkitől megkövetelte, hogy azt teljesen tudja és ha csak a mondatot cserélte is fel, vagy néhány jelentéktlenebb szót hagyott is ki a felhívott, azonnal figyelmeztette, hogy ő nagyon jól megírta a kért tételt, csak maradjon meg annak szórendjében a felelő. Így érte azután el azt, hogy tárgyai elsajátítását szóról szóra megkövetelvén, azokat úgy mondtuk, mint a vízfolyás. Aki ezt nem tette, azt nem eresztette át a vizsgán és vaskövetkezetességgel kényszerítette minden hallgatóját annak ily módon való elsajátítására.*”⁴⁸

Tantárgyait szigorúan vette, így akik boldogulni akartak a teológián, azoknak alaposan fel kellett készülniük e tárgyakból. Mindezek mellett a magán jellegű érintkezésben kedves és előzékeny, segítőkész ember volt. Tanítványai szerették és tisztelték rendíthetetlen igazságszeretetéért.⁴⁹

45 THURY ETELE (1907): Kiss János emlékezete. In: *Értesítő 1906-1907*, 11.

46 **Borsos István** 1863. február 8-án született Ászáron. Édesapja id. Borsos István tanító, édesanyja Sebestyén Zsuzsanna volt. Elemi iskolai tanulmányait szülőhelyén, valamint Vérteskethelyen és Nagysápon végezte, gimnáziumi tanulmányait Nagykőrösön kezdte meg 1874-ben. 1878-tól 1882-ig a Pápai Református Kollégiumban tanult (első két tanévében magántanulóként), érettségije után 1882-1886 között elvégezte ugyanott a teológiát is. 1886-1888 között Budapesten klasszika-filológiát tanult, közben az Országos Széchenyi Könyvtárban dolgozott. 1887-ben Tatán kápláni vizsgát, 1888-ban Budapesten tanári alapvizsgát tett, melyet követően megválasztották a pápai református gimnáziumába a megüresedett görög-latin tanszékre. 1888-ban szentelték lelkésszé. 1897-től haláláig a kollégiumi Nagykönyvtár könyvtárnoka volt, de ő kezelte a Régiségtárt és a Történet-Filológiai Múzeumot is. Felesége Tscheppen Olga volt, akitől 9 gyermeke született, akik közül négy lány érte meg a felnőttkort. Borsos István Budapesten hunyt el vakbélműtét közben, 1918. április 12-én. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): „*Szép ez az Aeneis, de hát mi ez az Evangéliumhoz képest!*” – „*Száz éve hunyt el Borsos István.*” In: *DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS LAP XXII. évf. 2. szám (2018. június)*, 58.; lásd még: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): „*Szép ez az Aeneis, de hát mi ez az Evangéliumhoz képest!*” – „*Száz éve hunyt el Borsos István.*” In: *PÁPAI KOLLÉGIUMI LAPOK III. évf. 4. szám (2018. április)*, 13-16. [A Dunántúli Református Lapban megjelent írás bővített változata.]

47 BORSOS ISTVÁN (1906): Nekrológ: Kiss János. In: *DUNÁNTÚLI PROTESTÁNS LAP 16. évf. 33. szám (1906. augusztus 19.)*, 566.

48 THURY ETELE (1907): *Im*, 11.

49 BORSOS ISTVÁN (1906): *Im*, 566.

Fő művein kívül írt még *erkölcstant*⁵⁰, *dogmatörténetet*⁵¹ és *polemikát* is, de ezek nem kerültek nyomtatásba. Tanárságának utolsó éveiben a Dunántúli Protestáns Lap néhány lapszámában rövid dogmatikai cikkeket jelentetett meg.⁵²

Saját gyermeke nem lévén, unokaöccsét atyai gondoskodással vette szárnyai alá, mikor az ifjút szülei az 1871-1872-es tanévben a kollégiumba küldték tanulni. Az ifjú szépen haladt a tanulmányaiban, 1879-ben érettségizett, majd beiratkozott a teológiára, amelynek szép eredménnyel történő elvégzését követően a főiskolai tanári kar őt választotta meg főiskolai seniorrá az 1883-1884-es tanévre. 1880-tól kezdve éveken keresztül betegeskedett, de nagybátyjának gondos ápolása következtében már reménykedhettek a teljes gyógyulásban. Kiss Sándor végül a seniori év leteltét követően, 1884. október 9-én hunyt el.⁵³

Kiss professzor évekig az Ókollégiumban bentlakó diákok felügyelőtanára volt, de ezen felül hét alkalommal viselte a főiskolai igazgatói tisztet is (legutolsó igazgatói évében töltötte be 74. életévét!).⁵⁴ „... ezen tiszteiben, mint általában minden eljárásában, igazság-szerető, rendet tartó, hív sáfár volt.”⁵⁵

Pápán 1840-ben szűnt meg a diákság részére a bentlakás intézménye.⁵⁶ Ezt követően 1862-1872⁵⁷ között működött az Ókollégium épületében kizárólag a teológushallgatók számára bentlakás, mely azonban „mint korszerűtlenné lett, s erkölcsileg is károsnak látszó intézmény”⁵⁸ eltörlésre került.⁵⁹

50 DREKK 0.306.d. jelzet alatt a 412-474 oldalakon Balla Gábor leiratában, 1858-ból származó kötetben olvasható Kiss János etikája, „Morál” címen.

51 DREKK 0.307.p. jelzete alatt található Kiss János dogmatörténet c. diktátuma, Pály Zsigmond leiratában az 1857-1858-as tanévből 180 oldal terjedelemben, ezen felül 0.307.r. jelzet alatt a dogmatörténet („Keresztyén hittörténet”) második félelvi folytatása, Thúri Károly leiratában az 1875-1876-os tanévből, 61 oldal terjedelemben. 0.306.d. jelzet alatt található kötetben szintén találunk egy dogmatörténelmet (Balla Gábor leiratában, 203-347 oldalakon), valamint egyházi és etikai jegyzetet is.

52 Lásd többek között: Kiss János 1895-ben megjelent „Rövid mondatok” elnevezésű cikksorozatát, mely a DUNÁNTÚLI PROTESTÁNS LAP 1895. évi lapszámaiban jelent meg a 677., 697., és a 727. oldalain.

53 SZÜCS LÁSZLÓ (1884): Necrolog. Kiss Sándor 1860-1884. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 27. évf. 43. szám (1884. október 26.), 1395-1396.

54 Legelőször az 1859-1860-as tanévben, majd az 1866-1867-os, az 1875-1876-ös, az 1881-1882-es, az 1886-1887-es, az 1890-1891-es, és végül az 1894-1895-ös tanévben. Lásd: KÖBLÖS JÓZSEF (2006, SZERK): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585-1861, 92.; ÉRTESÍTŐ 1866-1867, 11.; ÉRTESÍTŐ 1875-1876, 10.; ÉRTESÍTŐ 1881-1882, 20.; ÉRTESÍTŐ 1886-1887, 34.; ÉRTESÍTŐ 1890-1891, 64.; ÉRTESÍTŐ 1894-1895, 68.

55 THURY ETELE (1907): Kiss János emlékezete. In: Értésítő 1906-1907, 11.

56 KIS ERNŐ (1896): A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület pápai főiskolájának története 1531-1895, 304-305.

57 A felállításra nézve lásd: DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1862. október 27. Székesfehérvár, 110. A bentlakás felállítását Sárközy József főgondnok támogatta. Lásd még: KIS ERNŐ (1896) A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület pápai főiskolájának története 1531-1895, 305.

58 DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1872. október 23. Révkomárom, 179.

59 Bokodi Vince a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban megjelent cikkében némileg szarkasztikusan így ír: „Igaz hogy a pápai theologusok legmostohább gyermekei ref. egyházunknak, mint Komjáti Gedeon mondja, mert ők valóban az egy legátión kívül semmiféle jóitéményben nem részesülnek. Azelőtt igen. Azelőtt volt ott is bennt-lakás. **De a bennt-lakás Pápán, ha nem csalódom, épen Kiss János ur indítványára célszerűtlenné bizonyult. A többi ref. theologiáinknál a benntlakás nem célszerűtlen. A rom. kath. semminariumokban bennt lakhatik 2000 kispap, nem célszerűtlen a bennt-lakás. Csak egyedül Pápán az.**” Lásd: BOKODI VINCE (1885): Megjegyzés Kiss János ur cikkére. In: PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 28. évf. 15. szám (1885. április 12.), 465.

Kiss professzor az 1871-1872-es tanévben megalakult Teológiai Önképzőkör első tanérelnöke volt egészen az 1878-79-es tanévig, ekkor őt *Tóth Dániel*⁶⁰ váltotta.⁶¹ Az Önképzőkör 1874. szeptemberi közgyűlése fogadta el Kiss János azon javaslatát, hogy minden papnövendéknek kötelezően részt kell vennie az Önképzőkör munkájában.⁶²

Hosszú tanári pályafutása aztán 1899-ben véget ért, amikor egyre súlyosbodó szembaja miatt kérvényezte és megkapta nyugdíjaztatását.⁶³ Tanári erényeit püspöki jelentésében így méltatta Antal Gábor⁶⁴: „*Hű szolgája volt ő négy évtizeden túlterjedő időben az egyházkerület tanügyének nemcsak az ő fáradhatatlan szorgalommal gyűjtött tudományos ismereteinek a tanszéken és irodalmi uton való terjesztésével, hanem ezen kívül az iskola igazgatása, szervezése, vagyoni ügyei rendezése körül kifejtett hasznos tevékenységével, a melyekkel teljesen rászolgált a megérdemelt nyugalomra.*”⁶⁵

Természetesen a Kiss János nyugdíjba vonulása következtében megüresedő Dogmatikai Tanszék betöltéséről gondoskodni kellett. A tanszékre három pályázat is érkezett, melyek közül a főiskolai igazgatótanács első helyen dr. Antal Gézát javasolta, aki abban az időben gimnáziumi vallástanár volt Pápán. Az egyházkerületi közgyűlés – elsősorban a pályázó érdemeire tekintettel – Antal Gézát választotta a tanszék élére.⁶⁶ Természetesen ennek következtében az említett vallástanári szék üresedett meg, melyre ugyancsak pályázatot kellett kiírni.⁶⁷ A főiskolai tanári kar 1900 márciusában

60 **Tóth Dániel** 1832. január 18-án született Lakszakállason. Édesapja Tóth Dániel lelkipásztor, édesanyja Bernáth Zsófia volt. 1842-1846 között Pozsonyban tanult, 1846-1854 között (VI. gimnáziumi osztálytól kezdve) Pápán folytatta tanulmányait, elvégezve a teológiát is. Ezt követően 8 hónapig a Thaly-családnál nevelősködött Csépen, majd 1855-ben külföldre ment, egy évet az utrechti, fél évet a genfi egyetemen tanult. Időközben megválasztották Pápára gimnáziumi tanárnak, állását az 1857-1858-as tanévben foglalta el. Az 1858-1859-es tanévtől kezdve a teológia Egyháztörténeti Tanszékének professzora lett, s ezen állásában haláláig megmaradt. Hosszú tanári szolgálata alatt a Kollégium számos tagintézményében (gimnázium, bölcsészeti szak, teológia, jogakadémia, tanítóképző) tanított, 1877-1897 között a kollégiumi Nagykönyvtár könyvtárosa is volt. Pápán hunyt el 1900. február 24-én. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2022): Tóth Dániel élete és könyvtárosi munkássága. In: ACTA PAPENSIA, XXII. évf. (2022) 1-2. szám, 19-32.

61 KIS ERNŐ (1896): A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület pápai főiskolájának története 1531-1895, 321.

62 PÖLÖSKEI FERENC (1981): A Kollégium a Kiegyezés után. In: TRÓCSÁNYI ZSOLT (1981, SZERK): A Pápai Kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 350.

63 DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve 1899. szeptember 14k., Csurgó, 20. pont (18-19 oldalak).

64 **Antal Gábor** Szentkirályszabadján született 1843. május 10-én. Közép- és felsőfokú tanulmányait Pápán végezte 1855-1866 között, majd 1866-1867 között Monoszlón volt helyettes lelkész. Berlinben és Zürichben is tanult. Hazatérését követően a Pápai Református Kollégiumban a bölcsészeti és a politikai tudományokat oktatta. 1887-ben az ácsi gyülekezet választotta meg lelkipásztorának, így 1888-1896 között ott teljesített szolgálatot. 1896-1914 között a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke volt, egyúttal a nagy múltú rév-komáromi gyülekezet lelkipásztori tisztét is betöltötte. Felesége Kluge Matild volt. Antal Gábor püspök 1914-ben hunyt el. Lásd: KRÁNITZ ZSOLT (2013): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943), 82.

65 DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve 1899. szeptember 14k., Csurgó, 18. pont – Püspöki jelentés, 16. oldala.

66 DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve 1899. szeptember 14k., Csurgó, 21. pont (19-20 oldalak). *Dr. Antal Géza után második helyen lic. Rácz Kálmán akkor balsai lelkészt, harmadik helyen pedig Vásárhelyi Zsigmond újbánovci lelkipásztor ajánlották.*

67 DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve 1899. szeptember 14k., Csurgó, 22. pont (20-21 oldalak).

megtartott gyűlésén *Lic. Rácz Kálmán*⁶⁸ ajánlotta első helyen a vallás tanári székbe – akit aztán az egyházkerület meg is választott.⁶⁹

Kiss János nyugodt, békés nyugdíjas éveket tölthetett Pápán, ugyanakkor egyre romló látása miatt azonban már nem volt képes az olvasásra. 1906 nyarának elején baleset érte, amikor egy figyelmetlen, gyorsan hajtó kocsi a szokásos napi sétáját teljesítő idős professzort a Deák Ferenc utca sarkánál történő átkelése alkalmával elütötte, aki az esés következtében csonttörést szenvedett. Feltételezhető, hogy a balesethez az idős professzor szembaja is hozzájárulhatott. Ugyan a baleset következtében eltörött csontjai összeforrtak, de a megszokott életmódjának megváltozása végzetesnek bizonyult az idős professzor számára, aki végül 1906. augusztus 17-én hunyt el Pápán.⁷⁰ Temetésén *Kis József*⁷¹ és *Csizmadia Lajos*⁷² teológiai tanárok, a professzor egykori tanítványai szolgáltak.

Kiss János nem nősült meg, gyermekei nem születtek, de tanítványait atyai szeretettel szerette. S bár nem születtek utódai, mégis sok gyermeke volt, hiszen hű fiai, kiket hosszú tanársága alatt nevelt, tovább vitték emlékét, örökségét szolgálati helyükre. Emléke legyen áldott.

A Szerző református lelkipásztor (Noszlop és vidéke), a PRTA és a DREL munkatársa.

68 **Lic.Rácz Kálmán** 1867-ben született a Zemplén vármegyei Mádon. Gimnáziumi és teológiai tanulmányait a Sárospataki Református Kollégiumban végezte. 1892-ben szerzett lelkipásztori oklevelet. Egy félét a bécsi, majd egy félét a zürichi egyetemen töltött. 1900-tól lett a Pápai Református Főgimnázium vallás tanára, s ezen állásában 1931-es nyugdíjba meneteléig megmaradt. Közben 1917-ben Sárospatakon teológiai magántanári fokozatot szerzett. 1941-ben hunyt el. Lásd: TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Im, 96-97.

69 DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve 1900. március, 27. pont (34. oldal).

70 PREI A Pápai Református Egyház XII. számú halotti anyakönyve 1889-1916, 73. lap. 25/1906. sz. bejegyzés. Lakhelye: Pápa, Zimmermann utca 7. A halál okaként végelgyengülést állapítottak meg az anyakönyvi bejegyzésben. Ugyanez szerepel a Pápai Lapokban is. Lásd: PÁPAI LAPOK, 33. évf. 34. szám (1906. augusztus 26.), 6. „*M. kir. anyakönyvi hivatal*”

71 **Kis/Kiss József** a Somogy vármegyei Hedrehelyen született 1862. január 25-én. Csurgón és Pápán járt gimnáziumba, felsőfokú (teológiai) tanulmányaiból fél évet Budapesten, a többit Pápán végezte. Csurgón vallás tanár lett, majd 1892-től a PRTA Gyakorlati Teológiai Tanszékének tanára volt 1901-ig. 1901-től 1927-es haláláig a pápai református gyülekezet lelkipásztora volt. 1898-tól 1918-ig felelős szerkesztője volt a Dunántúli Protestáns Lapnak. 1903-tól haláláig töltötte be a Pápai Református Egyházmegye esperesi tisztségét is. 1927. április 23-án hunyt el. Lásd. TUNGLI GYULA (1997, FŐSZERK.): Im, 63. Lásd még: ZOVÁNYI JENŐ (1977): Im, 315.

72 **Csizmadia Lajos** 1858. szeptember 3-án született Tácon. Édesapja Csizmadia József pajtabíró, édesanyja Tenke Ágnes volt. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, gimnáziumi tanulmányait Pápán kezdte, majd magántanulóként folytatta, aztán Budapestre került, végül utolsó tanévére visszatért Pápára, s itt is érettségizett. Az érettségit követően egy tanévet Budapesten töltött, s orvosi pályára készült, de csakhamar otthagya az egyetemet és Csóron vállalt segédjegyzői állást. Közben megérett benne az elhatározás, hogy teológiát szeretne tanulni, így 1878-ban megkezdte teológiai tanulmányait Pápán. 1882-ben végzett, majd egy év seniori szolgálat után a Skót Szabad Egyház ösztöndíjából Edinburghba ment tanulni. 1884-ben hazatérve a Mezőföldi Református Egyházmegyében szolgált segéd-, majd helyettes lelkipásztorként Sárkeresztesen, Mezőkomáromban, Kiskeszin és Sáregresen. Rendes lelkészként szolgált Nádasdladányban, majd Lepsényben. Innen került Pápára 1901-ben, a teológia Gyakorlati Teológiai Tanszékére. Huszonöt esztendeig szolgált teológiai tanárként, majd 1926-ban nyugdíjba ment. 1928. december 5-én hunyt el Pápán. Lásd: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): „... *nem volt hiábavaló a munkád!*” Kilencven éve hunyt el Csizmadia Lajos. In: DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS LAP, 22. évf. 4. szám (2018. december), 58.; lásd még: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): „... *nem volt hiábavaló a munkád!*” Kilencven éve hunyt el Csizmadia Lajos. In: Pápai Kollégiumi Lapok III. évf. 10. szám, 2018. december (20-24 oldalak). [A Dunántúli Református Lapban megjelent írás bővített változata.]

AZ IGAZ VILÁGOSSÁG FELÉ

Kiss János pápai teológiai tanár Keresztyén hittana 1874-ből¹

Írta: Köves Gyopárka



A szentkirályszabadjai születésű Kiss János² 1821-ben³ szegény földműves családban látta meg a napvilágot.⁴ A korban megszokott tanulmányi utat járta be: Pápán tanult, majd egy ideig tanítóskodott.⁵ 1850-ben nevelőnek ment el Pázmándy Déneshez, a környék egyik legműveltebb földesurához Kömlődre.⁶ Innen tudott végül külföldre kerülni, 1854-ben a berlini egyetemen tanult.⁷ A németországi élmények lecsapódását a *Keresztyén hittan ... lelkészjelölteknek* című munkájában is tetten érhetjük. A tanulmányút után azonnal a pápai teológiára hívták, ahol 1856-ban kezdte meg tanári pályáját, eleinte az egyháztörténeti tanszéken, majd 1858-tól a dogmatikai tanszéken, ahol 1899-ig tanított.⁸ Cikkei jelentek meg az *Evangeliumi Protestáns Lapban*, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* (1883-tól) és a *Debreczeni Protestáns Lapban*. (1885.).⁹ Két nagyobb dogmatikai munkája jelent meg, a kétkötetes *Keresztyén hittan I–II.* (Pápa, 1862–1865), valamint a *Keresztyén hittan*

vizsgára készülő helv. hitv. lelkészjelölteknek (Pápa, 1874).

¹ Részletek egy készülő tanulmányból.

² Kiss János életéről és személyéről bővebben: SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2021): „...igazság-szerető, rendet tartó, hív sáfár volt”. 200 esztendeje született Kiss János pápai teológiai tanár. In: Dunántúli Református Lap, 25. évf. 2. szám, 58.

³ ZOVÁNYI JENŐ (1977): Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon (szerk.: Ladányi Sándor), Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 319.

⁴ SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/k/k11190.htm> (Letöltés ideje: 2021.07.07.)

⁵ ZOVÁNYI JENŐ (1977): *Im*, 319.

⁶ ZOVÁNYI JENŐ (1977): *Im*, 319.; Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/k/k11190.htm> (Letöltés ideje: 2021.07.07.)

⁷ ZOVÁNYI JENŐ (1977): *Im*, 319.

⁸ ZOVÁNYI JENŐ (1977): *Im*, 319.

⁹ SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/k/k11190.htm> (Letöltés ideje: 2021.07.07.). Álnevei: Tihanyi és Arátor az Evangeliumi Protestáns Lapban 1876–77 körül.

Ez utóbbi műve rövid kérdés-feleletek formájában, azaz kátéként írt dogmatikai összefoglaló.¹⁰ Kiss János eredetileg gimnáziumi tankönyvnek szánta, de bírálói túl nehéznek tartották e korosztály számára. Aggályaik jogosnak tűnnek több mint száz év távlatából is, a szöveg jól érthető, tiszta, de maga az anyag komoly előismereteket igényel.

Az olvasónak szánt néhány oldalas előszó érdekes képet ad a kor egyházi vitastílusáról, hiszen nagyrészt válasz Kis Gábor bírálatára, aki akkor a tatai egyházmegye esperese, és harmadmagával bírálója volt a kiadásra váró könyvnek a Dunántúli Egyházkerület gyűlésén. A hasonló korú Kis Gábort Kiss János jól ismerhette, hiszen hasonló életutat járt be fiatalon, együtt tanultak, majd kezdtek tanítani Pápán.¹¹ Azonban Kis Gábor tatai, majd pápai lelkészként jóval soványabb teológiai munkásságot tudott felmutatni tanár kollegájához képest, néhány cikken kívül prédikációi, főként temetési „gyászbeszédei” jelentek meg, ezen kívül kinyomtatták egy „zászlószentelési beszédét”.¹²

Kiss János válaszában nem kíméli az esperest, akiről kiderül, hogy az akkor modernnek számító racionalista iskola híve, a Szentírást nem tartja megbízható forrásnak, „*az ő istene a Hégeli isten*”.¹³ A két teológus vitája a személyeskedéseket sem mellőzi, és Kiss minden gátlás nélkül hasonlítja esperes-kollégáját egy „neveletlen suhancz”-hoz.

Felteszi a kérdést, vajon Kis Gábor terjeszteni kívánja-e ezt a racionalista teológiai irányzatot a teológián is, majd nagyon éleslátóan mutat rá, hogy ez az irányzat a felvilágosodás eszméivel rokon:

*„Hanem jó lett volna meggondolni bíráló urnak, hogy felhordott eszméi, s tanai azok a naturalista eszmék, s tanok, mellyek egy időben azt a szellemet ébresztették, és táplálták, melly a francia forradalomban az észet istenné tette, s papnéjává egy szajhát avatott fel...”*¹⁴

Kiss János ezután a német vallási viszonyokra is rámutat, amelyet éppen ez a racionalizmus fordított el a keresztyén gyökerektől, s ebből a „*a bibliai keresztyénséghez visszatérés szabadította meg Németországot*”, a pietista megújulási mozgalomra utalva.

Három pontot emel ki a bírálatból, s ezekre megpróbál válaszolni. Kis Gábor egyrészt elmarasztalja őt, mivel Jézust „organumnak” nevezi. A másik a szokott materialista vád, hogy a teremtés előtt „hol volt a térnélküliségben az anyag”.¹⁵

A harmadik vád némileg megfoghatatlan. Kis Gábor esperes a tiszteletes és tudós urak előtt a gyűlésen a predestinációt „*simitatlan marhanyelvnek*” nevezi, amit láthatóan Kiss sem ért, mert

10 KISS JÁNOS (1874): Keresztyén hittan vizsgára készülő helv. hitv. lelkészjelölteknek. Pápa.

11 ZOVÁNYI JENŐ (1977): *Im*, 313.

12 SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (letöltés ideje: 2021.07.07.)

13 KISS JÁNOS (1874): *Im*, IV.

14 KISS JÁNOS (1874): *Im*, V.

15 KISS JÁNOS (1874): *Im*, VI.

zárójelben megjegyzi: „(Sic.?!)”.

Ez a megjegyzés már az érvekkel aligha megválaszolható kategóriába tartozik a szerző számára.¹⁶

Kiss János végül nagyon szépen fordítja vissza éppen Hegellel a vádat egy józan és intelligens befejezéssel, amikor azt mondja, hogy „az ész tévedéseit” mindig a Krisztusban való „élet és világosság” tudta korrigálni.¹⁷ Amit itt megfogalmaz, az nagyrészt Kiss alapkonceptiója, amit később részletesen kifejt. Azaz, Krisztussal Isten a kijelentett életet és világosságot adta a világnak. Ez a világosság az embert Isten „szellemisége” felé viszi közelebb. Kiss János, noha elítéli a racionalizmust, mégsem tudja kivonni magát a kor közgondolkodása alól. Éppen ezért elhagyja a református hitvallásoknak azokat az alaptételeit, amikkel egy, az ember és az emberiség javulásában és abszolút szellemi teljesítményében való optimista világnézet nem tudott mit kezdeni. Számára az ember tud tökéletesedni, megváltásának ez a lényege. A szellem szót a német „*Geist*” értelmében használja, ami egyszerre kognitív és spirituális teljesítményekre képes. Kiss János hittanában az „örök élet” egy jóval inkább földi, mint eszkatológiai valóság, amiben az ember szellemileg mind közelebb kerül Istenhez, az abszolút szellemhez. Ebben maga is Schleiermacher, valamint Hegel nyomdokain halad már. E 19. századi szemléletben az ember szellemi kiteljesedése azzal jár, hogy etikailag is mindig közelebb kerül a vélt tökéleteshez. Ez azonban nem a megújulási mozgalom nyomán kialakult perfekcionizmus, mivel nem a *bűn – bűnbocsánat – megtérés* nyomvonalán halad. Kiss János hittanában a bűn nem nyer valóban igazi formát, nem beszél a bűnről, mert nem ismeri a maga teljességében. A 19. századi optimista szemléletnek megfelelően az etika is veszít súlyából, absztrakttá válik. Ennek az illuzórikus optimizmusnak a középpontjában a művelt, kulturált ember áll, aki távol él a bűnnek még a lehetőségétől is, és így teremt maga körül egy hasonlóan konszolidált valóságot.

Kiss János *Keresztyén hittan vizsgára készülő helv. hitv. lelkészjelölteknek* című könyvének felépítése követi nagyrészt a hagyományos református dogmatikai művek struktúráját: Az első része prolegomena, bevezetés a dogmatikába. A második az ún. „Hittan”. A „theológia” fejezet Istenről a teremtésről, a gondviselésről, illetve a köztes lényekről szól. A második antropológia, ezen belül is az ember bűneset előtti eredeti állapotáról, a következő szakasz eddig a bűnbeesés utáni viszonyáról szól. A 3. fejezet a krisztológia, valamint a szoteriológia, s ezen belül tárgyalja a sákramentumokat, illetve az egyházat. Az utolsó fejezet az eszkatológia. Amint látjuk, a trinitárius szemlélet nem érvényesül, a pneumatológiai rész hiányzik. A szoteriológiai jellegű részbe belezsúfol számos témát. Ezek az árulkodó jelek nem csak formai eltéréseket, hanem elsősorban szemléletbeli különbségeket takarnak, amelyeket majd a továbbiakban részletesen is felfedezhetünk.

A főbb témákat kérdések és arra adott tömör válaszok formájában ismerteti, szükség esetén informatív, rövid jegyzetekben további ismereteket közöl. Így például a 28. kérdés-feleletben

16 KISS JÁNOS (1874): *Im*, VII.

17 KISS JÁNOS (1874): *Im*, IX.

meghatározza, mi a vallás, majd a jegyzetben görögül, latinul és magyarul közöl néhány rövid definíciót Platónról egészen Kantig.

Hivatkozik Alexander Schweizer német református teológus kétkötetes hittanára¹⁸, amely akkoriban nyilvánvalóan az egyik legfontosabb kortárs dogmatikának számított a református teológusok számára. Schweizer nagyrészt továbbfejlesztette Schleiermacher tanait.¹⁹ Kiss János nem szolgáiban veszi át Alexander Schweizer dogmatikai rendszerét és kijelentéseit, ám számos gondolata visszaköszön a *Keresztyén hittan... lelkesjelölteknek* lapjain. Éppen Schweizer az, aki „Organ”-nak nevezi Jézust²⁰, és a „Geist”/szellem szintén központi jelentőséget kap mindkét teológus munkásságában. Ám Kiss János nem tartja meg Schweizer trinitárius szemléletét, amelyben a pneumatológia is hangsúlyos, illetve nem veszi át Schweizer protestáns uniós törekvését sem.

Apologetikája elsősorban azoknak a racionalista elképzeléseknek szól, amelyek a korban divatosnak számítottak, s ezért gyakran visszatér az emberi ész és Isten, az emberi ész és a teológiai megismerés problémájához. Kiss János egyértelműen a reformátori nyomvonalon és az ortodox református teológia hagyománya szerint halad, amikor Isten kijelentésének ad elsőbbséget az emberi észszel szemben, ugyanakkor az emberi észet, mint eszközt szükségesnek tartja a kijelentés megértésében. Mindamelllett semmiféle utalást nem tesz a Szentlélek munkájára, s a kijelentés megvilágosítását az emberi észnek és nem a Lélek közreműködésének tulajdonítja.

Az Istenről szóló tanban dominál az, hogy Isten akarata vezeti a világot, és ez egy cél felé mutat, a világosság kijelentése felé. Isten szeretetével, kegyelmével vagy a megváltással ennek a dogmatikának nincs érdemi mondanivalója. A teremtés célja Kiss meghatározása szerint az, hogy az ember, mint „érzéki szellemi lény” „létrejött”, s ezzel Isten elérte, hogy a „szellem” megjelent a világban.²¹ A teremtett ember eredeti állapotában nem csak Isten képére és hasonlatosságára alkotott lény, de egyenesen „szellemi, a dolgok felsőbb rendjéhez tartozó, istennel rokon”, még ha Istentől függ is.²² A darwinista elképzelésekkel szemben az ember szellemlény voltával érvel.²³ Darwinra és társaira név szerint utal, majd egy jegyzetben némi iróniát is megenged magának:

„Nincsen ember, még a matérialistát sem véve ki, a ki a majmot czimerébe fölvette volna, s a majmot mint őst tisztelné; örül inkább mindegyik, hogy olly magasan fejlődött, miszerint a majmon felyülemelkedettnek érezheti magát. Ha az erkölcsi törvények alapvonásai az emberi

18 SCHWEIZER, ALEXANDER (1863-1869): Die christliche Glaubenslehre nach protestantischen Grundsätzen, 1-2. Bd., Verlag von S. Hirzel, Leipzig.

19 CHRISTOPHERSEN, ALF. (2004⁴): Schweizer, Alexander, in: Religion in Geschichte und Gegenwart, Bd. 7., Mohr Siebeck, 1072.

20 SCHWEIZER, ALEXANDER (1869): Die christliche Glaubenslehre nach protestantischen Grundsätzen, 2. Bd., Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 42.

21 KISS JÁNOS (1874): *Im*, 34. (82. kf), 45. (101. kf)

22 KISS JÁNOS (1874): *Im*, 41. (96. kf)

23 KISS JÁNOS (1874): *Im*, 42. (99. kf)

természetben vannak letéve: hiba van a természetben, hogy a matérialista majom őse iránt magát tisztelet, és szeretetre kötelezettnek nem érzi, és a majmot czimerébe föl nem veszi.”²⁴

A váltságról, elégtételről és Jézus áldozatáról szóló tanok követik nagyrészt a református hitvallási iratokat. Jézus Krisztus ezzel az emberekkel az örök élettel ajándékozza meg, jóllehet Kiss interpretálásban nagyon is csak a földre vonatkozik ez, mégpedig egy olyan boldog életvezetésre, ami Isten szerint, egy megújult erkölcsiségben telik.²⁵ „... emberi személyes élet a bűnbe vissza nem esik, hanem a jóban folytonosan növekedik.”²⁶

Az utolsó, eszkatológiai rész ugyanebben a gondolatmenetben halad, s ezért talán nem is lehet csodálkozni, hogy fél kimondani a feltámadás szót. Krisztus feltámadásán kívül csupán egyetlen egyszer beszél az ember feltámadásáról.

A 19. századi pápai teológiai tanár tehát nem tudja magát kivonni kora eszmei elképzelései alól, mint ahogy minden tudós gondolkodását alapvetően meghatározza az a szellemi környezet, amiben működik. Ugyanakkor, bár a racionalizmus hatott művére, Kiss János munkássága arról árulkodik, hogy kora és a teológiai közeg, amiben mozgott, élénk és igényes volt. Magas színvonalú maga ez a kis mű, amit Kiss végül nem az egyházkerület támogatásával, hanem saját költségén ad ki. Ismeri kora legfrissebb tudományos eredményeit, s nem csak a teológián belül, de utal a 19. századi materialista iskolák eredményeire. Egy széles látókörű, az emberiség szellemi erejében bízó teológus művét olvassuk az 1874-ben megjelent *Keresztyén hittan... lelkészjelölteknek* lapjain.

A Szerző református lelképásztor, a PRTA végzett hallgatója, doktorandusz hallgató (KRE-HDI).

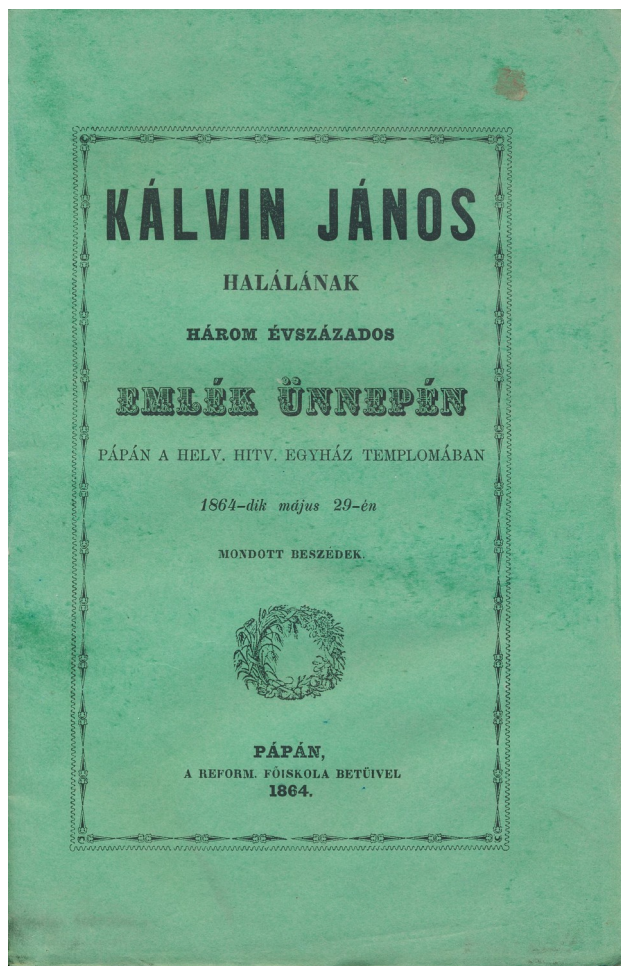


24 KISS JÁNOS (1874): *Im*, 43. (99. kf.jegyzet)
25 KISS JÁNOS (1874): *Im*, 67–69. (154–156. kf)
26 KISS JÁNOS (1874): *Im*, 69. (156. kf)

MINDENT ISTENNEK KÖSZÖNÜNK!

Kiss János Kálvin-életrajza¹

Írta: Dr. Szabó Előd professzor



A Pápai Református Teológiai Akadémia egyháztörténeti tanszékén elsőként tanító professzornak rövid kis írása került a kezembe: egy Kálvin életrajz. Kifejezetten rövid, hiszen Kálvin halálának 300 éves évfordulóján hangzott el emlékbeszédként.² Ebből fakadóan senki ne számíton tudományos monográfiára, de még csak szemináriumi dolgozat szintű tudományosságra sem. Pontosan azt nyújtotta ez az előadás, amire számíthatunk. Néhány életrajzi adat mellett egy életpálya bemutatás, jellemrajz kerül elénk. Ha már ünnepi beszéd, akkor természetesen semmi negatívum nem hangozhat el a főhősről. Azokról vagy mélyen hallgat a szerző, vagy pedig más megvilágításba helyezi az adott pillanatokat. Ha nagyon röviden kellene Kiss János Kálvinját bemutatnom, akkor azt mondhatnám, hogy Kálvin az a superhős, aki minden ellenfelével megküzd, azokkal is, akiknek sokkal nagyobb a hatalmuk nála, és mindig, minden egyes harcban Kálvin a győztes.

Természetesen a superhősöknek azzal a vonásával is rendelkezik, hogy mindig ő áll a jó oldalon, és küzd az igazságért, míg a többiek a gonoszak, a sötétség erőinek a képviselői. Minden egyes részlet ebből a kiindulási pontból értelmezhető.

Kiss János szépen bemutatja Kálvin életútját. Leírja életének első részleteit, bemutatja tehetségét, azokat az impulzusokat, amiket tanáraitól kapott, hogy Isten ezeken keresztül is

1 KISS JÁNOS (1864): *Kálvin János életrajza*. In: *Kálvin János halálának három évszázados emlék ünnepén Pápán a Helv. Hitv. Egyház templomában 1864-dik május 29-én mondott beszédek*. Kiadva Pápán, a Reform. Főiskola betűivel, 1864., 19-45.

2 A füzet elején található jegyzet szerint: „Előző határozat nyomán a dunántúli ref. Egyházkerület Kálvin János halálának 3 évszázados ünnepét, kerületileg üllte meg Pápán, 1864. május 29-én a következő előlegesen megállapított programmal: I. Az ünnepély bevezetése Nagy Mihály szuperintendens úr által II. Egyházi beszéd; Széki Béla ker. főjegyző ur III. Kálvin János életrajza, Kis János tanár ur IV. Alkalmi óda, Stettner Ignác lelkész ur V. Zárszó Nagy Mihály superintendens ur által.” Lásd: KISS JÁNOS (1864): *Im*, 2. Az ünnepséggel kapcsolatban 1861-ben hoztak határozatot. Lásd: DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1861. május 23-26. Balatonfüred, 38. pont (12-13 oldalak).

mennyire gondoskodott róla. Mindenki azt hihette, hogy híres jogtudós lesz belőle, Isten azonban nem így akarta. Aztán amikor tovább olvastam az életrajzot, akkor néhány kisebb-nagyobb tárgyi tévedés, kisebb-nagyobb túlzás jelent meg az emlékbeszédben, ami először csak kis mértékben volt zavaró, de aztán egyre inkább azt éreztem, hogy a szuperhős leírás fontosabb volt a szerzőnek, mint a történelmi hűség, vagy pontosság.

Rögtön az első hősi jellemző, hogy már jogásztanulóként annyira rendkívüli elme volt, hogy VIII. Henrik válási ügyével kapcsolatban kikérték az ifjú Kálvin véleményét. Alister E. McGrath magyarul is elérhető Kálvin-életrajzában³ – amely az egyik legalaposabb bemutatása a reformátor életének – amikor a szerző rátér VIII. Henrik válási ügyére, még csak nem is említi meg, hogy kikérték volna Kálvin véleményét. Az egyik legelső Kálvin életrajz, amelyik Theodor Béza⁴ tollából származik, szintén hallgat erről a részletről. Minden bizonnyal állíthatjuk, hogy Kiss János előtt olyan forrás állhatott ezzel kapcsolatban, amelyik nem volt helyes.

Haladva tovább Kálvin életében, előfordul, hogy a professzor az ékesszólás oltárán feláldozta a tényeket, és néhány túlzás is megjelenik. Jelenlegi ismereteink szerint a későbbi genfi reformátor Párizsban, amikor tanulmányait folytatta, még nem volt az evangélium rettenthetetlen szószólója. Nem emelkedett ki a lánglelkű védelmező az ismeretlenségéből. Mégis itt úgy jelenik meg, mintha már ő vezette volna a teljes párizsi megújulási mozgalmat, „*mint egy szellemi óriás ölelte magához Párisban a reformatio barátait*”.⁵

Ezen a részen túllépve aztán egyértelmű tárgyi tévedéssel is találkozunk. Kiss János úgy írta, hogy 1535 mindenszentek ünnepén Kálvin beszédet tartott a nép előtt, ami miatt menekülnie kellett. Ma már tudjuk, hogy ez a beszéd 1533. november 1-jén történt, és nem Kálvin tartotta, hanem Nicolas Cop, az egyetem rektora. Béza azt írta ezzel kapcsolatban, hogy azért kellett menekülnie a reformátornak, mert Cop beszédét Kálvin írta. Sokan még azt is vitatják, hogy ezt a rektori beszédet a reformátor írta volna. Így aztán egyetlen biztos adat marad ennél a résznél: Kálvinnak menekülnie kellett. Azt mindenképpen fontosnak tartom megjegyezni, hogy nem tudhatjuk pontosan, milyen irodalom állt Kiss János rendelkezésére, emiatt a bírálatunkkal is finoman kell bánnunk, és csupán a javító szándék vezet akkor, amikor mindezeket megemlítem.

Kálvin tehát elmenekült, és sokfelé járt, majd Bazelben állt meg egy időre. Itt jelent meg az Institutio első kiadása 1536-ban. Idézi Kiss János az előszó egy részletét, ám annak fordítását szándékosan keményen adja vissza. Kálvin finom szavakkal és tisztelettel szólította meg a királyt, itt mégis úgy tűnik fel, mintha bírálatot fogalmazna meg, sőt kifejezetten éles nyelvűnek, és a királyt is egyenrangú félként megszólító hősnek láthatjuk.

Bázeli tartózkodása egy újabb tárgyi tévedést hordoz. Kiss János azt állítja, hogy Kálvin Baselben francia nyelvre fordította a Bibliát. Van néhány igazságtartalma ennek a kijelentésnek is. Az egyik, hogy 1535-ben megjelent az első olyan francia nyelvű Biblia, amelyik az eredeti nyelvek alapján, és nem a latin Biblia alapján készült. A másik igazságtartalom, hogy a Biblia fordítója Noyonban született, pontosan ugyanúgy, mint Kálvin. A harmadik igazságtartalom pedig az, hogy

3 MCGRATH, ALISTER (1996): Kálvin. Osiris Kiadó, Budapest.

4 BÉZA, THEODOR: Kálvin János élete, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.

5 KISS JÁNOS (1864): Im, 22.

Kálvin is írt néhány szót ebben a Bibliában, a francia és latin nyelvű előszó a későbbi genfi reformátor tollából származik. A fordító Pierre-Robert Olivétan ugyanis Kálvinnak rokona volt, és ő ismertette meg alaposabban a későbbi reformátort a Bibliával. De ettől Kálvin még nem vált bibliafordítóvá.

Ugyancsak a költői túlzások sorában említhetjük meg azt az esetet, amikor Lausanne-ban van a hitvita 1536-ban. Ekkor Kálvin a többi genfi prédikátorral együtt utazik el, és vesz részt a hitvitán. Azt tudjuk, hogy Kálvin hozzászólása komoly fordulatot hozott ebben a vitában. Tudjuk, hogy legelőször itt mutatta meg mennyire nagy jártassága van a teológiában. Azt is tudjuk, hogy szó szerint idézte az egyházatyákat, sokszor pontos fejezet meghatározással együtt. Pruzsinszky Pál arról a jelenetről is beszámol, hogy a hitvitát követően több szerzetes letette a csuháját, csak azért, hogy az evangéliumi tanokat követhesse⁶. De azt nem állíthatjuk biztosan, hogy mindez Kálvin szavainak volt köszönhető. Kiss János hőse azonban ilyen súllyal bírt, minden az ő hozzászólásának volt köszönhető...

Hasonló túlzás az is, amikor Kálvin első genfi tartózkodása idején megírta a kátét és az egyházi rendszabályokat. Kiss János úgy állítja be ezt az eseményt, mint ami a jövőt teljes mértékben megváltoztatta. A tanácsban mindenki örült, „*látva mintegy lélekben a nemsokára újjászületendett Genfet*”.⁷ Genf még sok-sok évig nem úgy nézett ki, mint amelyik újjászületett volna...

A túlzások sorában említhetjük meg azt is, ahogyan Kálvin és Melanchthon kapcsolatáról ír. Kiss János szerint ugyanis Kálvin úrvacsoratana lett hatással Melanchthonra. Az ekkor Strasbourgban tartózkodó reformátor Frankfurtban, egy hitvitán találkozott a német reformátorral. Tudjuk, hogy Kálvin egy levelében leírta: Melanchthon „*egészen velünk érez*”⁸. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Kálvin győzte volna meg Melanchthont az úrvacsora kérdésében. Hiszen más ismereteink is vannak: tudjuk, hogy 1540-ben már megjelent a Confessio Augustana Variata a wittenbergi reformátor tollából, amelyben az úrvacsoratannak olyan értelme jelenik meg, ami elhajlik a Luther-féle értelmezéstől. Ez megelőzte Kálvin és Melanchthon kapcsolatát. Nem lehetett Kálvin hatással a német reformátorra, hiszen Melanchthon 12 évvel idősebb volt, elismert tudós, amikor Kálvin még csak szárnyát próbálgató reformátor volt. Igazi munkássága ugyanis 1541-et követően jelent meg Genfben, és csak ezt követően számított a reformáció meghatározó alakjának. Kiss János hőse azonban már azelőtt hatással volt Melanchthon úrvacsoratanára, hogy egyáltalán találkoztak volna...

1541-ben a genfiiek visszahívták Kálvint. Kiss János így ír erről. „*Szerette Kálvin Genfet. Ha rá gondolt – mintha érezte volna, hogy Isten őt e város reformátorául rendelte – valami bűvös erő oly rendkívüli hatalommal ragadta meg, hogy szelleme azonnal Genfbe szárnyalt, s lelke egy ihletével ohajtott a Genf szívére és lélekben újra teremteni*”.⁹ A reformátornak azonban egészen más érzései voltak. Kálvinnak ismerjük egy levelét, amit Farelnek küldött, és amiben a visszahívással

6 PRUZSINSZKY PÁL: Kálvin János. Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1909. 228-229.

7 KISS JÁNOS (1864): Im, 26.

8 PRUZSINSZKY PÁL (1909): Im, 351.

9 KISS JÁNOS (1864): Im, 29-30.

kapcsolatban így fogalmazott: „*Inkább választanék száz más halált, mint azt a keresztet, amelyen naponta ezerszer kellene meghalnom*”¹⁰. Hiába, a hősnek nem lehettek rossz érzései azzal a várossal kapcsolatban, ahová visszahívták...

Kálvin életútjában, Kiss János leírása szerint következik egy csendes időszak. Ismerteti az 1541-es egyházi rendszabályokat. Kiemeli a 12 tagú presbitérium létrejöttét, az erkölcsi rend fontosságát, az igehirdetés és az úrvacsora kiemelkedő szerepét. Megemlíti a kép és szobrok nélküli egyszerű templombelsőt, a visszafogott ruházkodásra és ünneplésre való figyelmeztetést. Külön kiemeli azt a tényt, hogy az istenkáromlást ekkor Genfben halállal büntették. Minden bizonnyal ezek voltak azok a kérdések, amelyek Kiss Jánost is foglalkoztatták, és ami miatt fel akarta ezekre hívni a magyarok figyelmét 1864-ben.

Kiss János külön foglalkozott a libertinusokkal, Kálvin legfőbb ellenfeivel, akik bár magukat spiritualistáknak nevezték, nem sok közül volt Istenhez. (Mondhatni, a mai modern spirituális irányzatok egyike volt az övék.) Isten és ember közötti különbséget eltörölték, az Isten dicsőségét ezzel megtagadták. Kálvinnak velük szemben kellett felvenni a harcot, amely harc 1541-től egészen 1555-ig tartott. De a győzelmet ebben a harcban Kálvinnak adta Isten, pedig a harcnak volt néhány komoly pillanata. 1551-ben Hieronymus Bolsec, 1553-ban pedig Miguel Serveto volt a kiszemelt, akiknek kirakat bábuként kellett a harcot felvenni Kálvinnal és az ő tanaival. Az egyiküket száműzték, a másikat megégették. Egyértelmű az üzenet. Minden zaj és harc ellenére Isten Kálvin oldalán állt. „*Igaz marad, hogy az Isten közel ott, hol a híveket fenyegető veszély a legnagyobb*”.¹¹

Az 1559-es évet emeli még ki előadásában Kiss János. Különösen is a genfi akadémia megnyitását. Az iskola jelentőségét így írta le: „*Reformatori számos remek művei mint a virágok eloszló hímporai termékenyítőleg repkedtek be Európa minden részeit, s milliók ajkairól édes anyanyelven hangzott minden felé Istennek evangéliomi dicsérete*”.¹² Ebben is érzékelhetjük a költői képet, a túlzást, bár maga a megfogalmazás itt tényeken alapul.

Végül eljutott Kiss János a genfi reformátor életének végéhez. Leírta, hogy Kálvint jeltelen sírba helyezték. Ezt követően egy rövid mondatban foglalta össze életének a jelentőségét: „*Kálvin meghalt; de Kálvin él minden külső jel nélkül is, él a reform. ker. egyház szellemében*”.¹³

Előadását, a Kálvin életrajzot azonban követi az a kérdés, hogy miért is tiszteljük mi Kálvint? Azért, mert Genfben mindezt véghez vitte? Azért, mert sok áldozatot hozott az egyházért? Nem csak ezért – adja meg a választ a professzor. Hanem azért is, mert ő Istennek választott eszköze volt arra, hogy rajta keresztül Isten a maga munkáját véghez vigye.

Ezt követően pedig összefoglalta azokat a tanításokat, amik Kiss János szemszögéből a legfontosabbak voltak Kálvin életében. Kiemelte azt a tényt, amit Jézus mond János evangéliumában: Isten Lélek, és akik őt imádják, lélekben és igazságban kell imádniuk. Ez a legfontosabb üzenete Kálvinnak is. „*Le azért a vallásból minden Istenhez illetlen külső*

10 PRUZSINSZKY PÁL (1909): Im, 410-411.

11 KISS JÁNOS (1864): Im, 40.

12 KISS JÁNOS (1864): Im, 41.

13 KISS JÁNOS (1864): Im, 43.

czifrasággal, le minden emberi érdem fitogtatásával, mert minden, még az emberiség idvessége is egyedül Istentől függ”.¹⁴ Hasonlóképpen kiemeli a szabadság kérdését is. Minket Isten szabadságra hívott el. Ezért adta kezünkbe a Szentírást, hogy abból merítsünk erőt a lélekben és igazságban való imádáshoz. Kiss János szerint két fontos tanítása van tehát a reformátornak: az Isten igaz tisztelete, és a világszabadság eszméje. Ebből következik az is, hogy „vajjon nem méltó joggal adhatunk-e hát ma hálát Istennek, hogy kegyelmes volt egy Kálvint ajándékozni a világnak”.¹⁵ Az előadás lezárása jól jelzi, hogy gyülekezeti közegben hangzott el, ugyanis egy fohász-kérés jelenik meg: „Isten jó atyánk! Ne vond meg továbbra is tőlünk, az emberiségtől, ne vond meg reformált ker. egyházunktól kegyelmedet”.¹⁶

Ha szakmailag értékeljük ezt az életrajzot, akkor sokféle kifogást emelhetünk, mindezeket az előbbieken részletesen felvázoltam. Mindenképpen meg kell értenünk, hogy ez nem 2023-as mű, tehát annak a kornak a forrás lehetőségeihez mérten kell kiértékelnünk minden egyes sorát. Ugyanakkor felhívja a figyelmünket arra is, hogy nem mindegy milyen forrást használunk fel a dolgozataink megírásához, és azt miként értékeljük. Kiss János, aki az egyháztörténeti tanszék első tanára volt, talán jó nevű forrásnak tűnik. Fel is használhatjuk dolgozatíráshoz, hivatkozhatunk is rá. De még ebben az esetben sem lehet egy forrás alapján tényeket közölni. Amennyiben két forrásunk megegyezik, akkor már az valami alapot jelenthet, de inkább több forrás (2-3 tanú szava erősítsen meg minden vallomást!) alapján írjuk dolgozatainkat.

Szakmai kritikaként fogalmazhatom meg azt is, hogy Kiss János ebben az életrajzában visszavetíti az 1550-es 1560-as évek Kálvinját életének kezdeti korszakaira is. Elfelejtette, hogy maga Kálvin nem akart előtérben lenni, 1536-os Institutioja megjelenését követően sem akart ő semmilyen rivaldafényt. Kálvin csendben akart munkálkodni. Ezért a hős reformátort 1536 előtt is meglátni, sőt minden szándékkal így bemutatni, ez egyértelműen téves látásmód. Minden embernek megvan a maga fejlődési útja, megvolt Kálvinnak is. Ő sem azt a teológiát képviselte 1536-ban, mint amit aztán a teljes nagy Institutioiban megfogalmazott 1559-ben. Isten mindannyiunkat formál, miért ne formálta volna éppen Kálvint?

Ami viszont ennek az emlékbeszédnek óriási pozitívuma, hogy igazából nem is életrajzként kell értelmeznünk, hanem hitvallásként. Nem úgy kell tekintenünk rá, mint egy emlékbeszédre, hanem inkább úgy, mint teológiára. Ahogyan az előadás elején Kiss János el is mondta: nem Kálvin ünnep van, hanem Isten dicsőségének ünnepe, hogy Kálvinnal megajándékozott minket.

Végső következtetésként tehát azt vonhatjuk le Kiss János művéből, hogy minden szakmai tévedése, minden túlzása ellenére is megtartotta az egyetlen megfelelő fókuszot, ami Kálvin teológiájából is fakad: mindent Istennek köszönhetünk. Soli Deo Gloria!

A Szerző tatai református lelkipásztor, a PRTA Szisztematikus-történeti Intézetének intézetvezető egyetemi tanára.

14 KISS JÁNOS (1864): Im, 44.

15 KISS JÁNOS (1864): Im, 45.

16 KISS JÁNOS (1864): Im, 45.

JÉZUS FELTÁMADÁSA¹

Fontosnak tartottuk, hogy Olvasóink lehetőséget kapjanak arra, hogy Kiss János teológiai látásmódját, stílusát – hacsak egy kicsit is, de – megismerjék. Éppen ezért az alábbiakban Kiss Jánosnak a Dunántúli Protestáns Lapban megjelent írásai közül adunk közre egy húsvéti témájú cikket. A szöveget a mai helyesírás szabályai szerint átírtuk, a régies kifejezéseket azonban megtartottuk, ahol szükségét éreztük, lábjegyzetben röviden megmagyaráztuk. Ezen felül néhány életrajzi jegyzettel igyekeztünk segíteni a cikk olvasóit. Újraolvasásra felterjesztette és a jegyzeteket írta: Sárközi Gergely Antal.

Írta: Kiss János pápai teológiai tanár

Egylényegűségét az Atyával és isteni teljhatalmát (Máté 28,18) azáltal bizonyította be legkitűnőbbben Jézus, hogy a halálból feltámadott. (Luk 24,36-44; Ján 20,26-27; Csel 2,24.32.) Ez eseményt Baur² történelmi igazságnak nem tartja, hanem azt állítja, hogy a tanítványok jutottak valahogy és valamiképp azon hitre, hogy Jézus feltámadott, ezt hirdették és ezen a hiten felépült a keresztyén Egyház.

Ez állításnak az a nagy hibája, hogy nem mondja meg, miképp jutottak a tanítványok azon hitre, hogy Mesterük feltámadott, ha feltámadása nem történelmi igazság. Mert a világtörténelem új korszaka a Jézus feltámadásával kezdődik. Ha ez hát a tanítványoknak csupán képzeletén alapszik: akkor az nagyobb csoda, mint magának a Jézusnak feltámadása. Annak hát, amit az apostolok hirdettek, történelmi igazságnak kellett lenni és Jézusnak fel kellett a halálból támadni.

Strauss³ úgy vélekedik, hogy a tanítványok hite a Jézus feltámadásáról vízióból –

1 Forrás: DUNÁNTÚLI PROTESTÁNS LAP, 7. évf. 14. szám (1896. április 5.), 214-216.

2 **Ferdinand Christian Baur** német protestáns teológus 1792. június 21-én született Canstatt közelében, Schmidenben. Előbb Blaubeurendben, majd 1809 után Tübingenben tanult, 1817-ben blaubeureni alsóbb szeminárium tanára lett. Itt főleg nyelvészettel és történelemmel foglalkozott, de figyelemmel kísérte a teológiai és bölcsészeti területeken felmerülő újabb kérdéseket is. Schleiermacher hatása alatt írta meg fő művét 1824-ben a „*Die Symbolik und Mythologie*”-t, mely mű maradandó hatású, s melynek eredményeként Bengel utódként meghívták az újjászervezett tübingeni egyetemre tanárnak 1826-ban. Itt működött aztán 1860. december 2-án bekövetkezett haláláig. Számos bibliakritikával foglalkozó művet írt, munkásságának harmadik – s egyben utolsó – szakaszában (1848-1860) azonban inkább egyháztörténelemmel foglalkozott. Lásd: Bokor József: Baur-szócikk. In: Pallas Nagy Lexikona. Online elérhetősége: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/011/pc001131.html#5> [2023.04.21.]

3 **David Friedrich Strauss** német teológus, teológiai író Ludwigsburgban (Württemberg) született 1808. január 27-én. Tübingenben tanult, 1830-ban segédlelkészként szolgált, karrierje meredeken ívelt felfelé: 1831-ben már helyettes tanár volt a tübingeni teológián, majd 1832-ben Berlinbe ment Schleiermachert hallgatni. Visszatérve 1832-ben repetens lett a tübingeni teológián. „*Das Leben Jesu*” című két kötetes művét 1835-1836-ban adta ki. Művének megjelenése azonnal hírnevet szerzett neki, ugyanakkor állását elvesztette. Ludwigsburgban lett tanító a helyi líceumban, majd 1836-tól kezdve Stuttgartban élt egy ideig. 1839-ben a zürichi egyetemre hívták meg a dogmatika és az egyháztörténet tanárává, de ez a meghívás végül a zürichi kormány bukását idézte elő. 1848-ban megakadályozták a német klerikálisok, hogy beválasszák a német parlamentbe, ugyanakkor a württembergi parlamentnek tagja volt, de erős konzervatív álláspontja miatt állását elvesztette. 1874. február 8-án hunyt el Ludwigsburgban. „*Jézus élete c. művének kritikájában az evangéliumok összes tartalmát a mítoszok területére akarja utalni, egyszerűen megtagadván a bibliai csodák és egyéb természetfölötti tények lehetőségét. Jézus neki*

látomásból – eredt. Az a lángoló szeretet – mondja –, mellyel Jézus iránt viseltettek és a róla való gondolkodás úgy felizgatta kedélyüket és képzelő tehetségüket, hogy képzeletükben Jézus megjelent s ez indította őket a feltámadásában való hitre és annak hirdetésére. Ez az állítása Straussnak nem állhat meg, mivel erre sem az apostolokban, sem a körülményekben nem voltak meg a feltételek. Lehetőnek tartja ugyan az orvosi tudomány az emberi léleknek oly izgatott állapotát, melyben úgy lát valakit maga képzeletében maga előtt az ébren létben, mintha valósággal előtte állana s vele beszélne: de ennek okául a betegséget, vagy a léleknek elvont gondolkodás, mély érzés, böjtölés, imádkozás által az Istenbe mélyedését teszi. Erre az apostolokban nem voltak meg a föltételek, mivel az apostolok, mint irataikból kitetszik, testileg, lelkileg ép egészséges emberek voltak. Ez, és az a körülmény, hogy a Jézus megfeszítettésekor megrettentek s féltek a zsidóktól, hogy őket is megölik; továbbá a kétely messiási reményükben, éppen nem tette őket alkalmassá a vízióra. Még azt sem akarták hinni, hogy feltámadott, mikor nekik Jézus feltámadása után először megjelent, s illetlenségüket szemükre is vetette. Az pedig, hogy Jézus feltámadása harmad napra történt és még azon napon meg is jelent tanítványainak, sokkal rövidebb idő, mint sem bennük egy oly lelki állapot fejlődhetett volna ki, hogy vízióban lássák Jézust. Ha mégis hirdették hát tétovázás nélkül, bátran a Jézus feltámadását, annak az az igazi oka, hogy Jézus nekik feltámadása után megjelent és őket feltámadása felől meggyőzte.

A régebbi racionalizmusnak azt a nézetét, hogy Jézus nem halt meg a keresztfán, hanem csak elájult, feltámadása ezért csak is ájulásból felébredés – teljesen tarthatatlanná tette Strauss ez ítéletével: *„egy sírból félholtan kijött, sínylődve járó, orvosi ápolást, sebei bekötözését, erősödést és kíméletet igénylő és végre is szenvedéseiben meghalt Jézus nem tehette tanítványaira a halálon és síron győzedelmes, az életfejedelmének azt a benyomását, mely későbbi fellépésének alapja volt, egy ilyen újraélés csak gyengítette volna azt a benyomást melyet életében és halálában reájuk tett, azt legfeljebb szomorúan elhangoztatta volna, de gyászukat lehetetlen hogy lelkesültséggé változtatta, tiszteletüket imádássá emelhetette volna (Leben Jesu 298 1.).”*

Némelyek azt mondják, hogy Jézus szellemileg támadott fel, ami azt teszi, hogy szelleme él gyülekezetében és ennek vezetője. Hanem hát ez nem feltámadás, mivel a feltámadás az életre visszajövele annak, aki meghalt és eltemettetett. De Jézus szelleme nem is halt meg, sem el nem temettetett. Meghalt volna bizonyára, ha a halálból testileg fel nem támad. Mert tanítványai, ha feltámadásáról őket meg nem győzi, nem hirdették volna a feltámadását, csalódottnak látván magukat messiási reményükben és hazugságnak bizonyulván be Jézusnak az a nekik több ízben tett nyilatkozata, hogy őt megölik, de harmadnapon feltámad. Hogy Jézus szelleme él és Egyházának vezetője, annak oka az, hogy testileg feltámadott a halálból.

*Renán*⁴ sem tartja történelmi igazságnak Jézus feltámadását. Hanem azt véli, hogy az üres sír és Mária Magdalának a Jézus iránt való lángoló szeretetből származott víziója volt indító oka ezen

nem más, mint egy kegyes galileai zsidó, ki korának rajongó váradalmi között lassanként elhitheti magával, hogy ő a jövő Messias, ki az együgyű kedélyek előtt magasabb erkölcsiségével és prédikációinak nemes hangjával csakugyan kellőleg is tudott imponálni. Műve harmadik kiadásában Jézust már legalább is kiváló vallásos géniusznek nyilatkoztatja ki, de az 1840. megjelent negyedik kiadásban már ismét az első kiadás álláspontjára tér vissza.” Lásd: Bokor József: Strauss-szócikk. In: PALLAS NAGY LEXIKONA. Online elérhetősége: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/094/pc009412.html#5> [2023.04.21.]

mondának. Ő hirdette ezt a tanítványoknak s azok elhitték és prédikálták. A szeretet *enthusiasmusa*⁵ emelte Jézust az istenség magaslatára. „*Isteni hatalma a szeretetnek – mondja Renán –, szent pillanatok, a midőn egy vízionárius nőnek szenvedélye egy feltámadt Istent adott a világnak.*” Alantabb járó ez a gondolat, mintsem cáfolására szükség volna.

A kritika elismeri, hogy Jézus sírja harmadnapon üresnek találtatott. De arra a kérdésre, hogy Jézus teste a koporsóból hova lett, ha nem támadott fel? – kielégítő feleletet adni nem tud. Mert az, hogy ellenségei nem tudták hova temettetett s ezért nem hozhatták elő Jézus testét, midőn tanítványai hirdették, hogy feltámadott; vagy az hogy tanítványai lopták el; vagy hogy a Jézusnak valami ismeretlen tisztelője vitte el a tanítványok tudta nélkül: valósággal kritikátlan nézet. Ez esetben azon világot uraló hitnek, hogy Jézus a halálból feltámadott, esetlegesség vagy csalás volna az alapja. A Jézus feltámadásának *elláthatlan*⁶ hatása a tanítványokra és a világtörténelemre esetlegességből, csalásból vagy csalódásból nem keletkezhetett. ***Ezért történelmi igazságnak kell annak lenni, hogy Jézus a halálból feltámadott és feltámadása után tanítványainak megjelent, amint ezt az evangéliumok előadják.***

Jézus feltámadása az ő bűnnélküliségének, Istennel egylényegűségének, istenfűségének és a mi váltságunknak fényes bizonyosága, alapja azon hitünknek, hogy mi az ő megváltottai vagyunk. Mert ha nem bűn nélkül való, akkor a halálban marad, mivel a halál a bűnnek zsoldja és az ő halála nem elégtétel a mi bűneinkért s mi nem vagyunk a bűntől és a bűnnek büntetése a halál és kárhozattól megváltva. ***Drága kincs azért nekünk a Jézus feltámadása, forrása élő hitünknek és jövődő megdicsőülésünk reményének alapja.*** Elfogadjuk azt azért hittel és a hitben történelmi igazságnak ismerjük el. Mert, mint Pál apostol mondja: „*ha a Krisztus fel nem támadott a halálból, hiábavaló a mi hitünk, még a mi bűneinkben vagyunk; de a Krisztus feltámadott a halálból és azoknak, akik elaludtak, lett első zsenégjük.*” (1Kor 15, 17.20)⁷

A Szerző (1821-1906) református lelkipásztor; a PRTA dogmatika professzora volt.

4 **Ernest Renan** francia orientalista és teológus 1823. február 23-án született Treguier-ban. A párizsi St. Sulpice szemináriumban tanult teológiát, de radikális nézetei miatt 1845-ben felhagyott a teológiai pályával és orientalisztikával kezdett foglalkozni. 1862-ben a College de France a héber nyelv tanárául hívta meg. 1863-ban jelent meg „*Vie de Jésus*”- című műve, mely nagy visszhangot keltett (23. kiadása 1893-ban jelent meg, magyar nyelvre kétszer is lefordították!). „*E könyvben R. a filozófiai radikalizmus álláspontjából kiindulva, a német teológia kritikai munkáinak felhasználásával Jézus életét az ország és a nép viszonyaiból, az akkori kulturából és az egyén lélektani fejlődéséből konstruálja, úgy hogy Jézus egy galileai falus történet szeretetre méltó hőséül van feltüntetve.*” A francia püspökség panaszt emelt Renan ellen, ezért 1863 nyarán elmozdították állásából. Ezt követően Egyiptomba utazott, s további köteteket írt a keresztyénség őstörténetével kapcsolatban. 1871 decemberében engedélyt kapott arra, hogy folytassa előadásait a College de France-on. 1878-ban tagja lett a francia akadémiának, 1883-ban pedig a College de France adminisztrátorává nevezték ki. Párizsban hunyt el 1892. október 2-án. Lásd: Renan-szócikk. In: PALLAS NAGY LEXIKONA. Online elérhetősége: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/086/pc008681.html#6> [2023.04.21.] Az 1870-ben megjelent magyar kiadás Torkos István fordításában „három fontos véleménnyel” kiegészítve online is elérhető az alábbi linken: <https://mek.oszk.hu/15300/15387/15387.pdf> [2023.04.21.]

5 *Lelkesedés.* Lásd: Enthusiasmus-szócikk. In: PALLAS NAGY LEXIKONA. Online elérhetősége: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/032/pc003204.html#10> [2023.04.21.]

6 Értsd: beláthatatlan

7 Kiss János itt olyan bibliafordítást használt, amely jelenleg nem ismeretes előttünk. Az is elképzelhető, hogy saját – értelmező – fordítását adta a cikk végén.

SZERKESZTŐSÉGI KÖZLÉSEK

- Jelen lapszámunkban megjelentetett képanyagok Kóka László levéltári ügykezelő (DREL) reprodukciói.
- A Kiss Jánosról készült portré eredetije a DREL-ben található.
- A felhasznált két könyvborító a DREL, valamint a PRTA Kálvin Kutatóintézet állományában található.
- A bibliai szövegek – ahol máshogy nem jelöltük – a Kálvin János Kiadó kiadásában megjelent revideált új fordítású Bibliából (RÚF, 2014) valók.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

DREK = Dunántúli Református Egyházkerület

DREKK = Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa.

DREL = Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa

KRE-HDI = Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskola, Budapest

PRTA = Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa

RÚF 2014 = Revideált új fordítás, 2014

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

1. Kérjük, hogy lapunkba szánt írásait az alábbi irányadó formai követelményeknek megfelelően küldjék el *Szerkesztőségünknek*: a szöveget balra zártan (vagy sorkizártan), Times New Roman betűtípusban, 12 pontos betűmérettel, egyes sorközzel, valamint 2,5 cm-es margóval készítsék el.

2. Kérjük, hogy tudományos igényű cikk esetén a lábjegyzetek folyamatos számozással következzenek egymás után.

3. Példák a lábjegyzetelésre:

Egy szerző esetén: SZERZŐ (ÉVSZÁM): Cím. Kiadó, Kiadás helye, oldalszám.

Több szerző esetén: Főszerkesztő neve (ÉVSZÁM, SZERK): Cím. Kiadó, Kiadás helye, oldalszám.

Tanulmány esetén: SZERZŐ (ÉVSZÁM): Tanulmány címe. In: SZERKESZTŐ (ÉVSZÁM, SZERK): Kötet címe. Kiadó, Kiadás helye, oldalszám.

Folyóiratcikk esetén: SZERZŐ (ÉVSZÁM): Cikk címe. In: FOLYÓIRAT CÍME, évfolyama, lapszáma, oldalszám (-tól-ig).

4. Tudományos igényű cikk küldése esetén kérjük, ne készítsenek teljes bibliográfiát, hanem a fentebb látható módon lábjegyzetelésben jelezzék a hivatkozott mű adatait.

5. Kérjük, hogy amennyiben a részünkre megküldött írást a későbbiekben máshol megjelentetik, a megjelentetésnél mindenképpen jelezzék, hogy az adott írás már megjelent egyszer a Pápai Kollégiumi Lapok hasábjain.

6. Hasonlóképpen, ha olyan írást küldenek részünkre, mely már egyszer megjelent egy másik lapban, legyenek kedvesek ezt megírni *Szerkesztőségünknek*, hogy a megjelentetés alkalmával ezt jelezhessük.

7. Szerzőink számára tiszteletpéldányt biztosítunk.

8. A szerzők maguk vállalnak felelősséget írásuk tartalmáért.

* * *

KÖVETKEZŐ LAPZÁRTA: 2023. MÁJUS 20.

A Pápai Kollégiumi Lapok a Pápai Református Teológiai Akadémia diákújsága. Nyomatott a Teológiai Akadémián. Írásait, észrevételeiket a Szerkesztők az alábbi elérhetőségre várják: pklujsag@gmail.com.

